

Ока, ойлан, көпелт, иле етир!

2/98

*Айда бир гезек чыккан ве интернет аркалы яйрадылан эркин нешир.
Эсасландыран Ё. Аннагурбан. 1998-нэжи йылың ноябрында Норвегияда чап эдилит башланды.*

Мазмуны

- ◆ Интервьюлар тапгырындан
- ◆ Выждан бендилери
- ◆ Ягшы затлар
- ◆ Ялан барада
- ◆ “Яланчылар”
- ◆ Диктаторпарк
- ◆ Команда
- ◆ Догрыңы айтсаң урярлар
- ◆ Ылым ве паракорлук
- ◆ Жэхеннеме гиден
- ◆ Акыл кесең
- ◆ Башы ве бейлекилер

Декабрь, 1998

*Магтымгулы, намырадам,
Иллер хошдур, мен нашадам,
Сөз манысын аңмаз адам
Бир гуруксыз ите меңзәр.*

ОКЫЖЫЛАРА ТӘЗЕ ЙЫЛ ГУТЛАГЫ

Гадырданлар, ене бир йыл, бизиң үчин хасратлы хем агыр болан 1998-нжи тарыха гитди. Эйсем, өнем бир шахыр айтмышлайың, “Ким ол деңзе дөкүп дуран хапасын, гайталап барыбир акдырар дийип...” Йылар йөне гечмейәр, олар бизиң өмрүмиң бир бөлегине, белки-де, өзүмиң бир сынамыза өврүлйәр. Биз өмрүмиң ахырына ченли өз дөврүмиң билен яшаярыс. Шол дөврүң дерди бизиң дердимизе, шатлыгы болса шатлыгымыза сиңйәр. Мундан гачып сыпма я гутулма ёк. Аңырсына середип отурсаң, ол я-да бейлеки шахсыет барада гүррүң эдиленде диле гетирилйән “Ол өз дөврүниң оглуды” диен ялы сыпжык жүмлелерем шол себәпли дөрән болмалы. Йөне бу жүмле билен көпләнч ол я-да бейлеки шахсыетиң бәрден гайтмаларыны, белки-де гөдек ялңышлыкларыны ювмарламага сынанярлар. Мегерем эртеки гүн бизиң дөврүдешлеримиз барада-да шейдерлер. Шонда бизден соңкы несиллериң ичинден “Дөври дөрөдйәнлерем адамлар ахырын!” диен хөкман тапылар ве бу сыпжык жүмле бейле нетижели болмаз...

Хава, ене бир йыл тарыха гитди. Гынанчлы ери, бу йылам биз үчин йитирилен йыл болды. Биз миллет, халк хөкмүнде шол бир дуран еримизден, аң гулчулыгыңдан сәхелче-де үйтгәп билмедик. Адамлар инди еди йыл бәри ярым ач, ярым ялаңач яшаярлар хем-де кимдир бирлериниң гелип, өзлерини бу ёвуз есирликден халас эдерине гарашярлар. Шонуң үчинем бизиң юрдумызда не ыкдысады тайдан, не-де сыясы тайдан, хич хили өзгеришлик ёк.

Социал ягдай болса барха эрбетлешйәр. Мунуң соңкы мысалы Ашгабатда, Дайхан банкың агзында доллар нобатында бир-бирлерини басалап өлдүрйән аяллар хем олары дүрре билен сайгылаян сапарполиция. Эмма хөкүмет бу ягдайы халкың ишлемән иймек, ягны доллар алып-сатмакдан пейда гөрмек ислеги билен багланышдырар. Халкы бир-бирини депелейән махлуқлар хөкмүнде утандырмак ислейәр. Эмма халкы депелейән озалы хөкүметиң өзүдир. Себәби ол доллары аз санлы түркмен байларына бир бахадан, гарамаяк халка башга бахадан сатып гелди. Эркин базар шертлерине хем талапларына гаршы дурды. Карам ойнады. Сапарполиция болса, халкың озалам эгбар ягдайыңдан пейдаланып, оны хер эдимде үтмәге, таламага эндик этди. Дайхан банкың өңүнде гижеки болан вакада-да даваның шол үтүшлик билен баглыдыгына, ягны полицияның агзыны ягламакдан ядан аялларың сабыр кәсесиниң доландыгына хич хили шек болуп билмез. Онсоң бу ерде мениң сумка дискет гысдырян “достум” Мухаммет Назарова кәйинч бермек адалатсызлыкдыр. Онда-да ол хениз яңыжа берлен орденине серетмекден-гуванмакдан ганып-доюп билмәнкә шейле кәйинч бермек догры дөл...

Узак обаларың биринде, өй хожалыкчы гаррының “Доллар дийип гырылжак би миллет, доллары габрына дыкжакмыка, өз манадымызы совүбермели ахырын” дийип кәйинени ядымда. Эйсем, миллет доллары кейпине, эдере иш тапман алярмы? Ёк, доллар яшайыш, гүзеран айламак, эртеки гүн чагаларың билен ач галмазлык, инфляциядан горанмак үчин герек. Эмма гарры муңа дүшүненокды. Иң яманы, бу ягдая юрдун президенти хем дүшүненок я-да дүшүнмедик боляр. Эгер ол бу ягдая хакыкатданам дүшүнмейән болса, нәме үчин өз айлыгыны, Магтымгулы байрақларыны, гахрыманлык хакларыны

долларда аляр? Я-да оңам доллар сатма, сөвда-сатыга Дубая я Хатая, Түрке я я Эйран-Пақыстана гитме аладасы бармыка?

Иң яманы, халкың өз ягдайындан аягы бишен ялы болуп чыкалга гөзлемезлигидир, гиже-гүндиз диймән ойланмазлыгыдыр, диктатор режиме гаршы дуруп билжек оппозицион гурамалара жемленмезлигидир. Шу себәбе гөрә-де ол хөкүметден хич бир хукугыны, не сөз хем метбугат азатлыгыны, не-де иш хем айлык, хич зат талап эдип биленок я-да онуң талаплары жуда говшак болуп чыкяр ве режим тарапындан басылып ятырыляр. Нетижеде, халк ики-еке чыкып, бир затлар этжек болянларың тутулып-басылышына, урлуп-енжилишине томашачы болуп отуран ялы гөрүнийәр. Эгер бу ягдай ене икиже йыл довам этсе,

бизиң халкымыз үчин бүтин бир асыр, бейик йигриминжи хем йитирилен асыр болар. Өз-өзүнден бир затлар боларына, кимдир бирлериниң дашардан көмек эдерине, диктаторың өлүмине гарашмак болса маньсыздыр. Себәби диктаторлар өрән узак яшаярлар. Оларың экип гиден яманлыкларындан өленсоңларам узак йыллап сапланып боланок...

Херхал, бу йыл биз үчин ене бир топар сапак берди дийип айдып болар. Тарыхдан сапак алмак, нетиже чыкармак башарныгы адама жуда аз берленем болса, нәумьтлык догры дәл. Ондан өтри, гелжек 1999-нжы йылың азатлык, эркинлик йылы болмагыны, бүтин Ер йүзүниң халклары билен билеликте түркмен ил-улусының хем өз багтына эе болмагыны арзув эдйәрис! Тәзе йыл ожагыңыза рысгал хем ынам, рахатлык хем абаданлык гетирсин, адамлар!

Ынсан сораша-сораша

ДАШАРЫ ЮРТЛУЛАР, ИЛДЕШЛЕРИМ ХЕМ ӨЗҮМ БИЛЕН ИНТЕРВЬЮЛАР ТАПГЫРЫНДАН

“Мен илкинжи гезек 1995-нжи йылда, хөкүмете гаршы парахат көче йөришини гурнамага гатнашмакда айыпланып туссаг эдилдим. Бәш ая чекен дерңевден соң, 3-15 йыл аралыгында иш кесилен 30 чемеси “ховплы жәнаятчының” арасында, маңа япык судда үч йыл иш кесдилер. Милли Ховпсузлык Комитетиниң түрмесинде алты ая голай отуранымдан соң, президентниң йөрите карары билен, инди хөкүмете гаршы херекетлере гошулмазлык барада язмача берен сөзүм эсасында түрмеден бошадылдым. Икинжи гезек 1997-нжи йылда, Прага бир айлык журналистик семинара баряркам Ашгабат аэропортунда сакландым. Бу гезек гошларымың арасына харбы

маглуматлар, оппозицион чагырышлар ерлешдирилен диск ташлап, мени ичалычылыкда, ватана дөнүкликде айыппамага сынандылар.” Терҗимехалдан.

Сораг: Ёвшан, илки билен, юртдакы сыясы-ыкдысады ягдай барада айтсаң, себәби Ныязовың диктатурасы барада бири-биринден элхенч гүррүңлер эшидилйәр.

Жогап: Түркменистанда сыясы-ыкдысады ягдай, бир сөз билен айдыланда, гаты агыр. Түркмен жемгыетинде гарашсызлык алналы бәри эмеле гелен ягдай барада дашары юрт хабар серишделеринде чап эдилйән затлар гаты бәрден гайдяр. Бизиң диктаторымызың өзболушлы айратынлыгы, ол өзүнден өңки әхли диктаторлардан шөхратпараз хем өте ойнатгы. Голастыларына өзүне гений хем акылдар, пыгамбер хем худай дийдирип, васпына айдым хем гошгы айтдырып, соңам муңа бегенжинден улы илиң өңүнде гөзияш эдип аглаян диктатор хениз гөрлүп-эшидилен дәлмикә диййәрин (Диңе Түркменистан Композиторлар бирлешигиниң башлыгының президент барадакы айдымлары ики йүзден гечди).

Бармакларына гоша йүзүк дакынып, сачыны боядып, гайдып гелен гелин ялы, хер ики минутдан йүзүклерини сыпалап я оларың ялпылдысындан монча болуп, йыпмык гүлүп, ерликли-ерликсиз хикирдәп йыгнак гечирйән адама өмүр еңлеслиги ек гөрөн түркмениң асыллы хәсиетлеринден еке грамам ёкмайшына хайран галып, баш яйкап оңаймасан, этжек задың ёк. Ол өзи барада екеже-де танкыды сөз айтдырмаяр, дине махабатлы, өвгүли сөзлер айдылмагыны талап эдйәр хем-де бу талабыны халкың рухуны гөтермели диен бахана билен дувламага чалышяр. Эгер бу талабы ерине етирмесен, ишден гыракладып, МХК-ның, ИИМ-иң үсти билен илки юмрук дадыряр, соң гөзенекден гарадыр. Түркмен болса, көпленч чүл-чагалы боляр. Онсоң ол-а түрмә дүшмек экени, Түркменистаның хәзирки шертлеринде ишден ковулмагам өлүме барабар. Себәби юртда ачлык, ишсизлик өсүп гидип отыр. Бу затларың үстесине, бизиң диктаторымыз жуда намардам, ягны ол сәхел гыссага дүшсе, әхли ялнышылары голастыларының үстүне атып, олара “гарның улалыпдыр, йөрөйшиң үйтгәпдир, ичип башлапсың” дийип хенкирен боляр, ил ичинде айдылышы ялы, “Сапаршоу” гурнаяр. Парахор министрлери, хәкимлери өз бәхбитлерине чапмакда, везипә гечип-гечмән кашаң жай салынмакда айыплайр, соң болса, “гылыч гыныны кесмез” диенлерини эдип, “халал пулларына салан болсалар, дегме салсынлар” дийип, оларың өтен ата-бабалары билен үйшүп, ене йүз йыл ишләнлеринде-де газанмажак харам пулларыны өзүче халаллап берйәр. Гара залуват, небсине-де гаты эжиз, баран еринде, хатда Бәхерден ялы гарып этрапларда-да, бир чүл-чагалы машгаланың сагнып отуран көшекли дүесини идип гетирселерем йүзүни чытман аляр, кичижик халыча эчилселерем голтугына гысып гайдяр. Ол хемме зады оз юмругында сакламага чалышяр. Юртда бир президентден башга хич кимиң гүрлемәге, меселе чөзмәге, ол я-да бейлеки меселәниң чөзгүдини салгы

бермәге, танкыт этмәге хақы ёк. Хич ким инициатива гөркезип я хайсыдыр бир ишиң башыны тутуп биленок. Хемме зат йөрите иш эдилмезлиги үчин, халк бәхбитли гымылды болмазлыгы үчин гурналан ялы. Канун ёк. Канунчылык ёк. Кепиллик ёк. Үстесине гымылдан угруң япык, биканунчылык, талаңчылык. Хөкүмет чиновниклери, МХК, ИИМ, хәкимликлер, чем гелен везипели халкдан хантама, эмел етен өзүнден ашақдакыны сойжак, үтжек. Асыл башга пикир ёк...

Сораг. Халк нәмүчин бу затлара чыдаяр, сыясы активлик гөркезйәнлер нәме үчин көпеленок?

Жогап. Бизиң диктаторымызың ене бир айратынлыгам шунда. Ягны онуң халкы өз эден-этдиликлерине чыдап отулар ялы этмеги башарянлыгында. Ол мунуң үчин илкибашда телевиденийәниң экранындан “янындан бир мысгал тирьек чыкды” дийип, адамлары тутуп-басып йөрмәң” дийип чыкыш этди, соң тирьегин мазасы барада агыз сувардыжы гүррүңлер этди. Шондан соңам Овганыстандыр Эйрандан, Пақыстандан... тонна-тонна тирьек, героин гелди. Учдантутма болмаса-да, сәхел салы говшакларың хеммеси неше өврәнди. Хөкүмет бирки кило неше билен тутанларыны басан болды, атан болды, эмма тонналап неше совдасыны эдйәнлер тутулмадам, басылмадам. Бу ягдай болса халкың сыясатдан эллибизар болмагына, диктаторың суратына хем юмругына середип, агзына сув алан ялы болуп отурмагына гетирди.... Бу болса өз гезегинде юрды ымыкы чөкерди. Бу гүнки гүн небитли-газлы, пагталы хем бейлеки мүң бир байлыкы республикада иң улы гайгы чөрек. Бәш миллиона-да етмейән илат карточка системасында отыр... Гедайчылык, огурлык-жүмүрлик, женаятчылык, нешекешлик, желепчилик пажарлап өсйәр, ишсизлик артып гидип отыр. Юрдун президенти болса, хенизем сыпып галан обакентлере, мекдеплере адыны дакдыряр, илатлы пунктларда ядыгәрликлерини дикдирийәр, ялан сөзлейәр хем догрусыны айтжак болянлары илки ишден колмагы, соң МХК-дыр ИИМ билен уруп-енчеми,

шонда-да тоба гелмесе дэлиханалара, түрмелере ташламак оюнларыны гурнамагы довам этдирйэр, демократия, эркин сайлавлар барада вадажыклар берйэр.

С.: Түркмен түрмелериниң ягдайы барада айтсаңыз. Себэби ол ерде ягдай гаты агыр дийип эшидйэрис.

Ж.: Мен ики гезегем КГБ-МХК-ның СИЗО-сында отурдым. Кгбчилер өз түрмелерини Түркменистандакы бейлеки түрмелер билен деңширеңде “курорт” дийип атландырылар. Себэби ол ерде үч адамлык камерада үч, бэш адамлык камерада хем бэш адам отурыр, артык отурмайр. Үстесине, эгер шоны нахар дийип атландырмак болян болса, үч вагына нахар берилйэр ве хепде-де бир гезек ювунмак, он бир гүнден бир гезек простын чалышмак, өйдөн передачи-иер-ичер алмак мүмкинчилиги бар. Бейлеки түрмелерде шу затларың хичиси ёк дийип, кгбчилер өвүнийэрлер.

С.: Онда о ерде ягдайлар оңушмазча дэл-дэ?

Ж.: Энтеке нетиже чыкармага ховлукман. Мен ики гезегем үч адамлык камераларда, 24, 27-нжи камераларда отурдым. Камералар үч адамлык. Олара үч саны адаты кроватдан гысбырак ясалан демир кроват ерлешйэр. Бу кроватлар “П” харпы гөрнүшинде гойлан ве аралыкда етмиш сантиметр инлиликде бир кроватың боюна етйән мейданчажык галяр. Келле етер-етмезде ерлешйән эпишгэ демир гөзенек отурдылан, айна-бейлекиси ёк ве гышын-язын хаңлап дур. Демир гапы, глазок, ягны гөздешиги хем кормушка, нахар берилйән дешик. Гапа голай кроватың ашагында көне пластмас бедре дур (оңа туссаглар галан нахары, жам чайкалан сувы гуйярлар, эл ювярлар ве соң оны хажатхана чыкыланда экидип дөкйэрлер). Диварда чөрөк бейлеки гояр ялы агач текче бар. Онсоң хер туссагың бир альюмин жамы, чемчеси, пластмасса күрүшгеси бар. Үч адама бир чай ичер ялы пластмасса күйзе берилйэр. Гөзегчи огланлар рехим этсе, сыласа, гүнде ики

вагына йылы сув берйэрлер (оларың сылагыны газанмак үчин передачи-иер-ичер геленде ызындан иберилен гөк-сөги, чилим, гутап, колбаса, сүйжи-көке эчилмели, ичим бозулар дийип, барыбир гөк иймекден сакланмалы боляр, ичиң бозулса-да вагы болмаса хажатхана гойберилеңок, йөне оларың ичинде ики-еке китап гетирип берйэнем бар). Оңа ойүнден гетирилен чайдан демлэп ичйэрсин. Томсуна камера чаксыз ыссы (45-55 градус) боляр. Ачык эпишгеден ичерик хич хили шемал дүшмейэр. Үч адамың деми, порсусы гарышып, камераның ичи эрбет ысланяр. Ичен чайың эндамындан дер болуп шабрап чыкяр ве акян дер ене өзүне, дүшегине, яссыгыңа сиңйэр. Башыңы яссыга гойсаң, порсудан башың айланяр. Ене нахарыңам шол порсы кроватың үстүнде иймели. Дүшекче, яссык дийлип берилйән затлар гара-гура, өмүр ювлана меңземейән, шылхасы чыкып гиден затлар. Простын, яссык дашы чалшыляр, йөне йыртык-йирик, жуда шылхасы чыкан. Ёрган, үст өртүги дийилйән затдан шейле бир порсы гелйэр, йүзүне, бурнуңа голайладар ялы дэл, эдил демиңи тутуп баряр. Пол хапа, туссагларың өзи кэте көне көйнеклери билен чалгылан болярлар. Эмма эпишге ачык болансоң, деррев тозандан гырмаланяр. Диварлар хападан, хер хили гара-гура чыр-чыршакдан иймешип дур. Пол ерине гара асфальт дүшелен. Гиже-гүндициң довамында ики гезек хажатхана чыкарылар. Ондан өзге вагтлар пластмасса баклашкалара бушукмалы ве полиэтилен пакете мейдан этмели. Шонуң үчин хер туссагың ики-үч саны (бушугылян хем ичимлик сув үчин) баклашкасы бар, хажатхана гидиленде оны яның билен экидип бошатмалы. Түрме гөзегчилери шол баклашкалары гөрүп, хер гезек: “пивэни ниреден алдың-ей” дийшип, үстүнден гүлйэрлер. Хажатхана СИЗО-ның коридорының бир четинде ерлешйэр. Шу он бэш-йигрими эдим аралык ере ызың-өңүң эли резин таяклы бэш-алты саны гөзегчининг өңүне дүшүп гитмели. Хажатханада отурмага алты-еди минут вагың бар, шондан соң олар гапыны депип уграярлар. Хажатхана ики метр чемеси инлиликдэки, үч ярым метр чемеси узынлыкдакы даражык

отагда ерлешйэр. Онуң ичине этлэнинден дулдакы ики саны уллакан бачогың порсусы йүзүңе урулар. Оңа туссаглар зир-зибил ташларлар ве бу бачоклар мыдама долуп, дашына дөкүлип, аңкап дур. Үстесине, хажатхананың отурылян дешиклерем хемише битик ве ерде хапа сув чайканып ятыр. Диварлар йыкык-гемрик, крил хем арап элипбийлеринде чызылып адам атлары, догалар язылан (тутулян эйранлы, овганлы хем кән). Хажатханадакы дивар дешиклеринде хат гоюп, бейлеки камераларда отуран ёлдашларың билен хабарлашып боляр, эгер хатыңы гозегчилер тутса, кимдигини билселер, дүшегиңи алып я прогулкадан-гезимден, душдан-ювунмакдан, хажатхана гезегинден кесип, кәте болса уруп-депип жезаландырылар. Шол ягдайда-да хажатхана туссагларың иң арзылы ери. Себәби ол ерде екеже-де болса, сув акян грант бар. Туссаглар томсуна шол грантың ашагына гирип чыкмага етишйэрлер ве ол ерде шондан улы леззет ёк. Хажатханадан гелеңде (хер гезек болмаса-да, көплөнч камера дөкансачан эдилйэр), дүшеклерин, эшиклерин ере ташланып ве булам-бужарлыгына, ясыкдашылар ченли чөврүлип зыңлып гидилендигини гөрийәң. Себәби камерада чүмйән, дилйән, кесйән йити затлар болмалы дэл, кофе, гара чай гадаган. Календарь дүзмек, йөрөтмек, депдере дүзим я шашка өйжүклерини чызмак хем ойнамак, сагат сакламак гадаган. Язан затларыңы гөрселер алярлар. Шонуң үчин олары овунжак харплар билен язып, хажатхана чыкаңда яныңа гөтермели, сорага әкиденлеринде дүшегиң ичине дыкмалы ве яныңда отуран тирьек сатанлара хоссарлары билен “свидание”, ягны гөрме-гөрүш берленде дашына чыкармалы боляр.

Хепдеде бир гезек он минутлап душ алмага хақың бар, шонуң ялы-да он бәш-йигрими минутлык прогулкаң-гезимиң бар. Душ хемише болмаяр. Көплөнч сув болмаяр, бейле ягдай бәшинжи гүн насос янса, биринжи гүне ченли хажатханада-да боляр. Шонда бир дамжа агыз сувы

дүнье малындан гыммат боляр. Хепдеде ики гезек, икинжи, дөрдүнжи гүнлер бәш-алты минутлык сакал сырылян гуралларыңы, бир күйзе йылы сув берйэрлер. Прогулка эдилйән ериң ини-бойы үч-дөрт метр, депеси демир торлы ве яраглы солдатлы сакляяр (шонуң ялы бары-ёгы дөрт отаг болуп, ол ере диңе өз камерадашларың билен чыкарярлар, дивардан аңырдакылар билен геплешмек, гатырак хүмүрдемек хем боланок, хемме туссаглары гезегине чыкармалы болансоңлар, туссаглары гезимде-де гыссалярлар ве деррев камера долап, бейлекилери чыкарып дынмага ховлукарярлар). Ол ерде гезим берилмейән гүнлери ит сакляяр. Шонуң үчинем о ери ит нежесатындан порсап дур.

Ики хепдеден бир гезек “передачи”, ягны аз-овлак азык, герек-ярак затлар гечирдилйэр, йөне передачин ярындан говрагы огурляяр я-да алнып галыняр. Сабының, шампуның огурляяр. СИЗО-ның начальнигиниң орунбасары подполковник Халмәммедова алып галан гавуныны башлыгыңыза айдарын дийип гетирдип, камерадашларымы гаты гең галдыраным ядымда. Себәби олар говурдаклары я консервалары, колбасалары, блоклап чилимлери, чайлары, бейлеки затлары огурланса-да, сеслерини чыкарып билмейэрлер. Шу геленине-де шүкүр, милицияң СИЗОсындакы ялы хич зат гечирмеселер, пыланча пул талап этселер нәтжек диййэрлер. Йөне менем илкилер затларым огурлананда я-ха айтмагың-диймегиң угруны тапмаярдым, я-да элимде хич хили тутарыгым болмаярды.

Нахар эртирине-агшамына сува гайнадылан түви, гүнортан келемли я макоронлы, эт ичине мыхманам болмаян шурурк чорба хем үч адама бир буханка гара чөрек. Эгер өйүңден говурдак гелсе, шондан түвә гарсаң, бираз ийип боляр, ёгса ишдән аланок. Чорба гара чөреги дограп, өлмез-өди эдинйән. Йөне мен илки гезек отурамда ики айлап нахар иймедим, диңе агшамара ики бармак нан хем бир күрүшге гайнан сув билен мыдар этдим ве 15 килограм чемеси аграмымы йитирдим.

Гышына камера йыладылмаяр, үстесине гөзенекденем совук хазлап дур. Онсоң камерадашларың билен гезеклешип, дуран еринде ылгап йылынырсың, ятанда әхли эшиклериңи, палтоңы-поссуныңы гейип ятырсың. Элериң гуршуп, эртирине гаты ядав оянырсың. Шонуң ялы, гышына ювунмак хем ёк, себәби душда йылы сув боланок...

С.: Сяясы туссаглары бейлеки туссаглардан айры сакляярлармы, радио, газет диен ялы затлар бармы? Сораг вагты нәхили, сорага аклавчы гатнашярмы, нәме сораярлар?

Ж.: Түркменистанда хөкүметиң ин йигренйән сөзи сяясы туссаг диен сөз, ол асла бейле сөзи билмедик, эшитмедик боляр. Тирьек сатанлар билен бир камерада сакляяр. Олар болса. азарлап, аглап, багырып ятыр. Маңа голай бир камерада Огулнәзик Бабаева дийип бир тирьек сатан гелин отурды, ол хемише, эртир-агшам гаты сесли жакгылдап гүлерди. Бейле гүлки саг адамдан чыкмаяр. Шоңа-да он йыл бердилер. Радио, газет ёк. Мени контрразведка бөлүмине йыгы-йыгыдан чагырардылар ве ынанжымдан дәндримәге чалшардылар, шонда оларың кабинетинден газет-журнал, окара бир затлар алып гайдардым. Эмма ол газетлерем түрме гөзегчилери хажатханада уланмак үчин диләп йүреге дүшердилер... Сораг вагты туссаг ач, хор, кирли, сүлчи болса док, тәмиз көйнек-балаклы, кондиционер ишләп дуран салкын отагда кофе я гөк чай сүзүп отыр. Соралаң зат президентий алып баряң сыясатына гаршы гитмезлик, ондан өтүнч сорамаклык хем тоба этмеклик ве гайдып сыясата гошулмазлык я-да оларың тарапына, ягны хөкүметиң алып баряң угруны голдаянларың тарапына гечмек. Эгер шуңа разы болмасаң, хер хили хайбат атмалар, чагаларыңа бир зат болайса нәтжек диен ялы гүррүңлер башланяр. Сораг вагты аклавчы гатнашдырылмаяр ве судда-да аклавчының сөзи хич хили алга алнанок. Мен илки туссаглыгымда аклавчыны

суда ченли алты айың довамында бары-ёгы ики гезек гөрдүм. Икинжи гезек туссаглыгымда болса мениң өңки аклавчымы чагырмак барадакы талабымы рет этдилер... Йөне янымда ятан тирьек сөвдегәрлериниң аклавчылары көп гелерди ве камерадашларым өз аклавчыларындан 1-нжи СИЗО-дан шол гүнлер нәче жеседиң чыкарыланы барадакы хабарлары гетирердилер. Ол ерде дыкнык камераларда ысыдан, хова етмән я гынамалара чыдаман, хер гүн он-он бәш адам өлйәр, бирнәчелери өзлерини хеләклейәр диен хабарлар гелйәрди.

С.: Туссагларга сүтем эдилйәрми, ягны олар урлуп-енжильйәрми?

Ж.: Туссага сүтемиң ниреде агырлары эдилйәр. Илки билен хайваның хем сакланмажак ярамаз шертлеринде сакланмак сүтем. Туссагы урмак-енчмек, сөгмек-кемситмек, яңсыламак-масгараламак болса адаты затлар. 12-нжи июль демонстрациясы себәпли тутуламызда, Суханберди Ишанов дийип көшүли оглан милицияда гынанларындан соң өзүни асды, Чарымырат Гуров (10 йыл берлен) түрмеден өли чыкды. Соң мениң яныма Мырат (Теженден), Сахыт (Тагтабазардан) диен огланлары ерлешдирдилер. Оларың икисем эрбет енжиленди. Келлелери дешикди, гөзлери-габаклары чапыкды, аркалары-эгинлери гөк далакды. Агшамларына ятып биленокдылар. Мен олар үчин түрмәниң врачыны чагырмакларыны талап этдим. Врач гелди, эмма өзүниң эдип билжек задының ёкдугыны айтды ве плотенцаны өлләп яраларына япмагы маслахат берип гитди.

С.: Сениң өзүңе нәхили сүтем этдилер?

Ж.: Мени икинжи гезек Азатлык радиосында чыкыш эдйәнлигим, дашары юрда гидип баряңлыгым, белки-де Прагада ише башламак әхтималлыгым үчин туссаг этдилер. Эмма мундан өң мхкчылар өйүме йөрите гелип, эгер инди үмсүм отурмасам, говы задың гарашмаяндыгыны дуйдурыпдылар. Шонуң үчинем мени харбы сырлары ачмага, дөвлет агдарылышыгына чагырян тексти ййратмага сынанышыкда айыпладылар. Бу затларың хич хили япа

дегмейэндигини айдамсоң, мени биринжи бөлүмнің начальнигиниң янына элтдилер. Ондан өң мениң билен дерңев бөлүмнің начальниги Б. Отузов хем контрразведка бөлүмнің начальниги А. Гаражаев гүрлешйәрди. Биринжи бөлүм наркомания гаршы гөреш билен мешгул экен. Ол ерде маңа Азатлыкда нешекешлик хакында чыкыш эдйәнлигим үчин түрмеде чүйредилжегими, эгер хөкүмет билен ылалашыга гелмесем, майып эдилжегими, чагаларыма бир зат болжагыны айтдылар ... Маңа эдилен иң улы сүтем төхмет атылмагы, шол төхметиң аркасында өзүни демократик дөвлет атландырян Түркменистаның дурмагы.

С.: Олар нешекешлик хакында чыкыш эдилмегине гаршымы, эгер гаршы болсалар, нәме үчин гаршы?

Ж.: Мениң чыкышларымда Эйрандан хем Овганыстанда тонналап гетирилйән тирьекдир героиниң аңырсында везипели адамларың дурандыгы, тутулан неше маддаларының хем ене неше базарына доланып баряндыгы, хөкүмет тарапындан якылып ёк эдилмейэндиги, ишсизлиге, нешекешлиге гаршы иш гечирилмейэндиги, юртда нешәниң жуда көп мукдарының йыгнанандыгы, яшларың етмиш-сегсен процентиниң, везипели адамларың болса көпүсиниң неше чекйәнлиги айдыларды. Олар бу затлар сениң ишиң дәл, биз өзүмиз говы билияс нәме этжегимизи, сен гит-де мекдепде мугаллымчылык эт диййәрлер.

С.: Эйсем сени шейле агыр гүнәлер йөңкәп, соң нәдип бошадып гойберәйдилер?

Ж.: Шондан соң мениң билен МХК-ның башлыгы генерал-лейтенант Мухаммет Назаров, Ичери ишлер министри Гурбанмухаммет Касымов, Баш прокурор Гурбанбиби Атажанова дагы гүрлешди ве эгер мен, өз сөзлери билен айдыланда, йөңкелйән дискетиң өзүмиңкидигини боюн алсам ве олар ене бир гезек президентиң гаршысына чыксам өзүми йыгнамага тутарык эдинер ялы делиллик

хем шу дөрән ягдайдан ики тарап үчинем оңайлы чыкалга мумкинчилик берсем, юртдан чыкмазлыга дилхаты берсем, чын йүрекден тоба этсем ве “мәхрибан президентим” дийип язып башласам, шу гиже гойбержекдиклерини, ёгса-да Хошалы Гара билен Мухамметгулы Аймырадың гүнүне дүшжегими иң соңкы гезек айтдылар. Мен олара ынанмаяндыгымы, эгер бу төхмети боюн алсам, өзүме йыл кесмеклигиң хас аңсат болжагындан горкяндыгымы айтдым. Шондан соң олар дискетиң ичиндәки материаллары факс аркалы кимдир бири иберипдир, почта яцигиме ташлапдырлар, мен олары журналист хөкмүнде окамак, билип гоймак үчин яныма алыпдым, хич хили яман ниетим ёкды дийип язалы, шоңа гол чекәй, шонда саңа канун боюнча женаятчы дийип йыл кесип боланок, йөне бизиң өзүмиз, ислегимиз канун, сен бу затлара дүшүнйән ахырын дийдилер. Мен эгер әхли эдилен гүррүңлер дине шу ерде галса, оларың бу шертине разыдыгымы, эртеки гүн “ынха, өзи боюн алды” дийип гыгырсалар карам болжакдыгыны айтдым. Олар эгер сен сөзүңде дурсаң, чыкып интервью бермесен, биз сөзүмизде дурарыс дийдилер. Түрмеден чыкамда Азатлыгың Ашгабатдакы хабарчысы өйүме гелди. Мен оңа хич киме интервью бермежегими, шу шерт билен азат эдиленими айтдым. Эмма олар түрмеден чыкан бадыма, ягны бирки гүн соң газетлерде мениң геп-гыбат яйрадянлыгымы, дашары юрт радиосында дүрли лакамлар билен чыкыш эдип, юрды доллар сатынлыгымы барада нәбелли бир журналист тарапындан язылан ве ашагына ёк адамың голы гойлан масгаралайжы макала чап этдилер. Бу макаланы әхли түркмен газетлери гөчүрди, ол рус хем түркмен диллерине чыкды, радиода бирнәче гезек гайталанып эшитдирилди. Шундан соң мен МХК-ның башлыгы М. Назарова Дерңев бөлүминде огурланан курткамың бахасыны төлемеклерини сорап арза яздым, Азатлыкда гошгуларым билен чыкыш эдип уградым. Мени ене МХК чагырдылар ве курткамың дерегине йүз доллар төләп, инди нәме болса өзүмден гөрмелидгими, ишимиң болса хениз япылмандыгыны, япылжагам дәлдигини

айтдылар, дашары юрт паспортымы элимден алып, бахым ене сорага чагырып башлажакдыкларыны дуйдырдылар. Шейлеликте мени МХК-а чагырмакларыны довам этдирдилер, Назаров маңа Түркменистаның президентиниң янындакы Демократия ве ынсан хукуклары институтында дашары юртлы бир векил билен душуммагы хем-де маңа хич хили төхмет атылмады, сүтем эдилмеди дийип айтмагы талап этди. Мен бу талапдан боюн гачырдым. Ол ене-де инди бир зат болса өзүңден гөр дийди. Бу гүррүңлер 98-иң февралының башларына болупды. Мартың орталарында болса, гиже, гүмүртик ягдайларда, аялымы ваннадакы хова чекижиден гелиән газ тутды. Тиз көмек чагырып, аялымы хассахана алып гитдим. Эмма тиз көмек хассаханасында бизиң йүзүмизе середен болмады. Хассахананың врачы хассахананың газ тутанлардан долудыгыны ве тэзе хасса ер ёкдугыны айтды. Тиз көмек машынында аялымы хассахана гетирен нобатчы врач хассахананың врачы билен өзүмиң гүрлешмелидигими, ёгса хассаның халындан хабар алынмажагыны айтды. Мен ондан нэме дийип гүрлешмели дийип сорадым. Ол гадрыңы билерин дий дийди. Мен ол врачың янына барып, гадрыңы билерин, көмек эт дийдим. Шондан соң ол дегишли буйруклары берди ве мениң аялымы йөрите бир палата элтип, кислорода тутмак үчин йөрите бир энжамың ичине салдылар. Шол вагтам яныма бир милиция ишгәри гелди ве менден хич киме шикаятым ёк дийип дүшүндириш язмагы талап этди. Мен бейле дүшүндириш язмажагымы, терсине, шикаят эдип арза язжакдыгымы айтдым. Йөне бейле арза не милицияда, не-де прокуратурада кабул эдилйән экен, ол ерлерде маңа бейле ише середеленок дийип жогап бердилер. Шундан соң мен жуда гизлинлик билен юртдан чыкдым хем-де апрелиң орталарындан августың аягына ченли Москвада гизлендим.

С.: 1995-96-нэсы йылларда сизиң өзүңизиң хем ёлдашларыңызың үстүнден

гурналан суд процесси барада-да бирки агыз айдайсаңыз?

Ж.: Суд процесси япык гечирилйәр, судья биринжи сөзлеминден “Мен сизе атув берип билйән” дийип хайбат атып башлаяр. Суд эдилйәниң айдян-диййән затлары, шаятлары чагырмак, йүкленйән гүнә барада етерлик субутнаманың ёкдугы хакындакы делил-талаптар диңленмейәр. Озал сүлчүлер нэхили зорлук-сүтем билен гөркезме алан болсалар, шол эсасда-да прокурор йыл сораяр, шол йыл хем берилйәр. Аклавчының сөзи асла алга алынмаяр. Халк ичинде айдылышы ялы, бу ерде дине хер алжак йылыңа мүң доллар пара бермели, башга чыкалга ёк. Йөне сыясы туссаглар бейдибем бошап биленоклар, судьялар бу иште өзлериниң чәресиздигини, ёкардан, президент тарапдан нэхили гөркезме берилсе, шоны ерине етирмекден башга алачларының ёкдугыны ачык айдялар. Аслында, туссага диңе судья, прокурор олжа, ав я-да элине дүшен пида хөкмүнде серетмейәр, суд махалында дашыңы галлап дурян солдатлар хем сана олжа хөкмүнде середйәрлер. Судда аракесме махалы гарындашларың горагчы солдатларың ёлбашчылары болан Витя хем Гурбан ага диен ики саны прапорщикге пул берип, передачи-азык гечирйәрлер. Шонда яңкы ач, эллери чорлы, боюнлары кирли, гулакларына, йүзлерине яра чыкан чепиксиге солдатлар туссаглара гетирилен затлардан шейле бир сымышлап ийип, холпук болян уллакан шинеллериниң жүбүсине дыкып башлаярлар велин, агзыңы ачып, аңалып галаныңы дуймаярсың. Шол вагтам Гурбан ага диен пропорщик гелип гирйәр-де, солдатларыны ерде ятан автоматың гундагы билен уряр, ярагыңызы бир ташламаң ахырын дийип кәйинйәр. Сенем туссаг халыңа, демир гөзенегин ичинде, бу затлара гүлжегинең, аглажагыңам билип биленок. Шу затларың хеммеси судуң жайында болуп гечйәр.

С.: Түркменистаның бейлеки түрмелеринде ягдай нэхили, сиз бу меселе билен гызыкландыңызмы?

Ж.: Түркменистаның түрмелеринде ягдай гаты эрбет. Ашгабадың ичиндэки 1-нжи СИЗОда он адамлык камераларда йигрми-отуз адам сакланяр. Хажатхана камераның ичинде ве мейдан эдйән ишини битирйәнчэ кагыз гыйкындыларыны якып отурмалы дийип, ол ерде боланлар гүррүң берйәрлер. Мунуң үстесине, ол ерде хем туссаглары урмак дүзгүни довам эдйәр. Гечен йыл Ашгабатдакы 1-нжи СИЗО-да бир гүнде секиз туссаг өзүни асып өлдүрди, бу барада маңа шол вакадан анык хабарлы канун горайжылар хабар бердилер. Ол ерде болуп гөрөнлериң айтмакларына гөрә, камерада отыркаң хөкүмет барада гүррүң этсең я-да гөзегчилере гөни серетсең, коридора чыкарып, дивардан япышдырып докуз гезек урярлар, йыкылсаң ене докуз таяк хақың бар, йыкылмасаң шонуң билен бес эдйәрлер. Бу эййәм адат, дөп ялы бир зат болуп гиден дийип, азындан биркүч адамдан эшитдим. Шагалда тусаглары Гүнүң ашагында чоммалдып отурдып жезаландырырлар, кимиң отыръери ере дегсе, эрбет енчйәрлер. Мхкчыларың айтмакларына гөрә, томсуна Ашгабатдакы Хитровка СИЗО-сында демигип өлйән адамларың саныны билйән ёк, йөне томсуң ыссы гүнлери он еди, йигрми жеседиң бирден чыкарылян гезеклери боляр диййәрлер. Лагерде болса, асла хапачылык. Шагалда, Байрамалыда, Красноводскиде түрмелерде гара чөреге етенок. Хер йыл амнистияда еди-секиз мүң адам түрмеден бошадылар диен маглуматы яйрадян хөкүмет юрт боюнча жеми нэче адамың туссагдыгыны, оларың хер йылда нэчесиниң атыляндыгыны, нэчесиниң урлуп өлдүрильэндигини, нэчесиниң ачлыкдан, кеселчиликден ёгальяндыгыны, туссагларың арасында нэхили кеселлериң бардыгыны гизлин сакляяр. Эгер шу гидишине гитсе, түркмениң түрмә дүшмедиги аз-аз болса герек. Устесине, түрмелерде мөвч алян ёканч кеселлер бүтин жемгыете-де ховплы. Эмма бу барада хич киме дил ярдырдыланок. “Түрме начальниклери адамы нэдейин

дийсе эдип билйәр. Эгер оларың агзыны яглап дурмасаң, ызындан зат бармаса, ургудан гөзүң ачыланок диййәнлер-де бар. Гышың гүни йыртык халталардан чадыр дикинип, лагериң ховлусында дашарда сакляян туссагларам бар. Хатда совукда гатап өлүп гидйәрсин, йөне гелип, бу нэхили бейле болды дийип сорап билйән ёк” дийип, бу довзахың ичинден чыкып геленлер гүррүң берйәрлер. Аслында ким нэмеден, нэдип өлди диен меселе Түркменистанда түрмәниң дашында-да, кеселханаларда-да кән гүн тертибинде гойлуп йөрленок, ёгаланы жайлаярлар-да бир агыр дымярлар, боланы. Онсоң өлүлери түрмеде ниреден идән болсун. Түркмен түрмелеринде, маңа мәлим болан маглуматлара гөрә, хэзир инчекеселем бар, бейлеки ёканч кеселлерем. Себәби ол ер хапачылык, ачлык, ыссы хем совук. Хич хили медицина гөзегчилиги ёк. Түрмәниң дашында-да тапдырмаян дермандәри барада-ха гүррүңем эдип отурмалы дөл. Терсине, туссагы уруп-енчмек кадалы бир ягдай хасапляняр. Озалкы туссагларың гүррүң бермегине гөрә, Байрамалыда өлүлери үйшүрип бир чукура гөмдүрип, үстүнден туссаглара депеледйәрлер. Йөне МХК-ның подполковниги Халмәммедов лагерлери япык камерада отуран билен денешдиреңде “женнет дурмушы” дийип атландыряр.

С.: Түркменистанда йигримә голай мадда боюнча өлүм жезасы берилйәр дийип эшидйәрис, шол чынмы?

Ж.: Өлүм жезасының кән берилйәнлиги чын. Хукук горайжыларың өзлери хем йылда үч йүзден дөрт йүзе ченли адамың атылянлыгы хақында гүррүң эдйәрлер. Атылянларың аглабасы тиръек сөвдегәрлери. Эгер олар йүз мүң төвереге доллар жемләбилселер атувдан сыпярлар, ёгса-да гарындашларына жесетлерем берилмейәр. Йөне диңе овнук сөвдегәрлер тутулярлар ве атылярлар. Неше совдасы Түркменистанда йыл-йылдан артып гидип отыр, арзан химики героини хер обада он-йигрми адам сатяр. Отурылышыкларда, тойларда хөкүмет чиновниклеринден башлап он алты, он еди яшлы огланлара

ченли неше чекйәрлер. Нешесиз отурылышык ёк диен ялы.

С.: Түркменистаның хөкүмети юртда сыясы туссагларың ёктугы, демократик принциплере гышарныксыз эерилёнлиги барада йыгы-йыгыдан беяннама айдыр. Тээликде болса ики муңунжи йылда гечирилжсек президент сайлавлары, ондан оң гечжсек парламент сайлавлары хакында хабарлар яйратды. Сиз бу барада наме айтмакчы?

Ж.: Түркменистанда хэзир мениң анык билиёнлеримден 95-нжи йылдакы хөкүмете гаршы демонстрация үчин туссаг эдилен Гулгелди Аннанызов, Гурбанмырат Мәмметназаров, президентиң жанына каст этмәге сынанышыкда айыпланып, Дашкентден огурланып гетирилен Москвада яшаян туркменлер Хошалы Гараев билен Мухамметгулы Аймырадов дагы, мениң пикримче, сыясы туссаглардыр. Түрмеде агыр шертлер астында ёгалан Чарымырат Гуров хем сыясы туссагды, шонуң үчинем хөкүмет оны өлдүренлериң гаршысына женаят ишинем гозгамады, оларың кимдигинем аныклажак болмады. Терсине, бу факта режим шу гүне ченли бихаяларча гөз юмяр. Түркмен хөкүметиниң ялан сөзлемеги хич затча гөрмейэндигини дине шу фактларам гөркезийр. Йөне бу түркмен хөкүметиниң яланчылыгының еке-тәк мысалы дәл. Диктатор режим юртда гиже-гүндиз ялан сөзлешик гурнаяр, радио-телевидениеден, газет-журналлардан чаганыңам ынанмажак ялан гүррүңлерини шол эңтерип отыр, эңтерип отыр. Хич хили башга пикире ёл беренек. Башга пикир айтжак болянылары душман дийип ыглан эдийр ве оларың гаршысына хөкүмет тарапындан чыкарылян газетлерде масгаралайжы чыкышлар гурнаяр. Сөз, метбугат азатлыгы ёк, сыясы гурамалар дөрөтмәге ёл берленек. Полиция хем ховпсузлык гурамалары адамларың шахсы дурмушына-да, ики адам болуп эден гүррүңлерине-де гошульшяр ве шейле гүррүңчиликде президентиң адресине ярамаз сөз

айдыпсың дийип женаят ишини гозгаманы хич затча биленек (А. Аймәммедовың женаят иши шейле ишди). Азат сайлавлар барада айдылянлар болса, эртекиден башга хич зат дәл. Бейле эртекилери түркмен халкы гарашсыз дийлип ыглан эдилен еди йылында озалам бирнөче гезек диңледи. Хэзирки режимниң азат сайлавлара ёл бермежеклигиниң улы бир себәби бар, олам шу еди йылда халкың хут режим ёлбашчылары тарапындан элхенч талананлыгыдыр. Президент Ныязов гарашсызылыгың илкинжи йылларында юрдуң небит-газ гирдежисинден гелен үч миллиард доллар говрак серишдәни дашары юрт банкларында ыгтыбарлылык үчин өз адына гояндыгыны хабар берди. Мегерем бу онуң ач-ачан, айдып огурлан иң кән пулудыр. Соң ол өзүниң ниредендир пейда болан “халал пулларына” эжесиниң хатырасына алты-еди миллион доллар төвереги бахалаян улы ядыгәрлик комплексини гурдурды. Халкы ач даңып, өзүне тогсан миллион доллара тәзе көшк гурдурды ве ш. м. Эгер эркин сайлавлар болса, халк хөкман башга хөкүмет сайлар ве хэзирки хөкүметден хасабат соралмагыны талап эдер. Муңа Түркменистанда ол-а режим ёлбашчылары экени, хер бир мекдеп окувчысам дүшүнйәр. Шонуң үчинем хөкүмет полиция билен ховпсузлык гуллукаларына, суд-прокуратура даяняр ве халкы ачса аясында, гысса юмругында эдип саклаяр. Адамлар айыплы, дили келте болар ялы, оларың иш ерлерини йитирмегини, кануны ёл билен бол-элин, етерлик газанч эдип билмезлигини, садажа гүн гөрмек зерурлыгы үчинем огурлыга, парахорлуга, неше сөвдасына, бейлеки бор-болгусыз женаятлара йүз урмагыны йөрите гурнаяр я-да система өвүрийәр. Шонуң үчинем юртда министрден чопана ченли айыпсыз, бигүнә, айтжак задыны айдып, дийжек задыны дийип билйән адам ёк диерлик. Бу затларың үстесине хөкүмет ылым-билим эдараларыны хем япып, кемелдип гидип отыр. Ёкары окув жайларына студент кабул этмеги үч муң адама ченли азалдандыгыны айдып өвүнйәр. Түркменистанда хер йылда етмиш бәш муң төвереги окувчының орта мекдеби тамамлаяндыгыны, шол окувчылар не иш

ериниң, не-де хүнәр өвренере ягдайың, хичисиниң тапылмаяндыгыны билибем шейдйәр. Нетижеде, түркмен яшлары мекдеби тамамлап-тамамламан гул базарына дүшйәрлер, ягны ишсизлериң өзлерини түрклере хем эйранлылара талабанчылыга хөдүрлейән ерлерине барялар ве сәхелче хака иң агыр ишлерде ишлемәге кайыл болярлар. Лапыкечликден неше өвренйәрлер. Онсоң оларың сайлавам ядына дүшенок, бейлекем... Режиме болса гереги шу... Ол өз хөкмүрованлыгыны сакламак үчин хич затдан гайтжага меңзәнок. Гайта шахсыет культуры гөрүлмедик дережелере гөтерилйәр. Догрусыны догры айтмалы, Сталиниңем етмиш метрлик гызыл чайылан хейкели дикелдилмәнди, бизиң дикторымызыңкы дикелдилди...

С.: Сиз бу агыр ягдайдан чыкалганы нәмеде гөрийәрсиз?

Ж.: Түркменистан ерасты хем ерусти байлыклары боюнча иңән бай юрт. Шол байлыгам бизиң диктаторымызың ыгтыярында. Бир топар дашары юртлар хем шол юртларың иш адамлары болса оны хут шол байлыга эл урмак үчин голдаярлар. Президент озалы билен шол дашары юртлулара даяняр ве өз машгаласыны хем байлыкларыны дашары юртларда сакляяр. Эгер юртда түрмеде я эркинликде кимдир бирлери топарлайын баш гөтермек ислесе, олар питнечилер хем женаятчылар хөкмүнде судсуз-сорагсыз ёк эдилйәр. Муңа мысал

хөкмүнде гечен йылларда Ашгабат, Мары түрмелеринде болан вакалары, голайда болса, танкычылар гүнүнде атылып өлдүрилен газанжыклы харбылары хем оларың янындакы бигүнә адамлары мысал гөркезмек болар. Нетижеде, аз санлы, бәш миллиона-да етмейән түркмен халкы бир топар дашары юртлулар тарапындан женаятчылыклы голданян диктатора гаршы гөрешмели боляр. Бу гөрешде оңа прогрессив пикирли адамзадың голдавы герек. Бу голдав хәзир диңе сөзде бар. Чыкалга халкың өз тагаллаларыны бирлешдирип билмегинде хем шол дашаркы годавың иш йүзүнде берилмегинде. Эмма хәзирликче bize дашардан голдава гаранда женаятчылыклы элементлер кән экспорт эдилйәр (Айдалы, интерпол тарапындан гөзленип йөркә вепат болан түркиели Лутфы Тофал ялы). Юрда уммасыз кән мөчберде гетирилйән неше маддалары, зорлук билен дөредилйән информациона вакуум хем буларың үстесине... Йөне мен узак тарыхы дагыныкыкыдан хем гыргындан түкенмән чыкан түркменлер бу бетбагтлыга-да гаршы дуруп билерлер, себәби олар диктатура гаршы гөрешде еке дәл, эйсем, бүтин прогрессив адамзат билен биле, дүнье бу гүн хер бир айратын алнан адамың хукуклары угрунда-да, тутуш халклар хакында-да ичгин алада эдйәр, бипарх томашачы дәл дийип пикир эдйәрин ве шуңа умыт баглаярын.

13.12.98.

Не бела сен, адамзат

***Лучше власть в нищету, голодать или красть,
Чем в число блюдолизов презиренных попасть
Лучше кости глотать, чем прельститься сластями
За столом у мерзавцев, имеющих власть.***

Омар Хайям

ВЫЖДАН БЕНДИЛЕРИ АЗАТ ЭДИЛМЕЛИДИР

Түркмен түрмелеринде хэзир анык билинйән сыясы туссаглардан он икинжи июлчылар Гулгелди Аннаныязов, Гурбанмырат Мэмметназаров, озал президентиң жанына каст этмәге сынанышды дийлип, Дашкентде гезип йөркәлер туссаг эдилен ве 12-15 йыл иш кесилен, голайда болса түрмеден гачжак болды, сакча хужүм этди ве дөвлет агдарылышыгыны гурамага сынанды дийлип, Красноводск түрмесинде атылжак болнан, жемгыетчилик хукук горайжы гурамаларың тагаллаларыңдан соң бираз чекинилип, гошмача 18 йыл иш кесилен Хошалы Гараев хем Мухамметгулы Аймырадов хакыкы выждан бендилеридир. Элбетде, бу гүн Түркменистанда хич хили канун ёк. О ерде бу махал ислендик адамы ики саны болгусыз шаят билен атува ибермегем, өзүни өлдүрди этмегем гаты аңсат. Туссаглары гынамак, этмедик гүнәсини бойнуна гоймак меселесинде болса Түркменистан хэзир 37-нжи йылың дерезесинде дуряр дийип ачык айдып болар. Бу барада режим йыкыландан соң иследигиңче субутнама тапмак болар, эмма хэзир урлуп гүнәкәр эдилйәнлер-ә дәл, эйсем өлдүрилийәнлериң хоссарлары хем дымярлар. Түркменистан япык жемгыет...

“Пир азмаң, мүрит азмаз” дийип бир геп бар. Сыясы туссаглар меселесинде барха бетерине тутян Түркменистанда пир болуп отуранларам инди мазалы азды шекилли. Бу гүн оларың йүрегиниң дашыны яг алып, гөзи гызараны, ол-а бурнундан аңырсы экен, хатда өз бурнунынам гөрмейәни белли болды. Миллоионлап доллар хем чәксиз хәкимлик олары гөзли көр, гулаклы кер эдип ташлады. Шонуң үчинем олар өз раятларының депесинде таяк дөвмәни, бор-болгусыз баханалар билен масгарачылыклы суд процеслерини гурнаманы хич затча-да гөреноклар.

Эйсем, озал йыл кесилен, түрмеде отуран адама дөвлет агдарылышыгыны гурнамага сынанышды, гачжак болды, гаравула хужүм этди дийип атув берип болармы? Я-да болмаса, он икинжи июлчы Гурбанмырат Мэмметназарова гошмача йыл берленде эдилиши ялы, ясыгың ашагыңдан неше маддасы чыкды дийип, ислендик адама атып болжак төхметден тутарык эдинмек болармы. Элбетде, болмаз. Йөне бу затлар канунсыз дөвлетде, кануна дерек диктаторың гөвнүниң гөрүлийән еринде адаты зат.

Сөзүң гысгасы, бу затларың хич бири япа дегенок. Түркменистаның түрмелеринде йөне жаныңы сакламак гайгыка, дөвлет агдарылышыгы нәхили болсун. Я-да бирки туссагың янында дөвлети агдармалы дийдирип болгусыз тассыкнама тайярласаң, болайярмыка. Эгер шейле болса, ол-а түрмедәкилер экен, түрмәниң дашындакыларам бир четинден гырыбермели. Канунда адама ол я-да бейлеки женаяты этмеги пикирине гетирипдир дийип жеза ёк. Эмма Түркменистанда канун ёк ве шейле биканунчылык эдилйәр, онда-да хукук горайжылар тарапыңдан. Бу затларың хеммеси, ясыгың ашагыңдан неше чыкды дийилийәни хем, гаравуллара туссаг хужүм эдипдир дийилийәни хем, дөвлет агдарылышыгы дийилийәни хем тослама. Себәби гаравулар килең яраглы, горагы етик адамлар. Доягарна иймейән, ач, кеселли, чалажан хем эли ярагсыз туссаг оларың ургусыңдан дагды боляр, хужүм этмек дәл, олар тарап гөнүлөп серетмек кын. Гачжак болупдыр дийилийән болса, ислендик туссагы судсуз атмак үчин бахана, башга зат дәл.

Дөвлет агдарылышыгы дийилийәни барада айдыланда болса, халкың өз ыкбалына пархсызлыгы, сыясы гөрешден четде дурянлыгы, аң-дүшүнжәниң песлиги ве шонуң билен бирликде көплериң өзүни гаты көпбилмиш сайянлыгы себәпли, Түркменистаның шертлеринде оны түрмәниң дашында тайярлап боланок, ичинде нәдип тайярлажак. Бу төхметлериң хеммеси диктаторың буйругы эсасында тайярланыляр. Хукук горайжылар

дийлиёнлер болса, канунда төхметчилиге, зорлуга, ялан гөркезмә жеза барлыгына гарамаздан, ёкардан буйрук берлен халатында ислендик биканунлыга йүз урярлар. Бу агыр гүнәни гүнәдирем, женаятчылыкдырам өйденоклар, везипеде сакланмак зерурлыгындан угур алып, хөвес билен ерине етирийәрлер..

1995-де Милли ховпсузлык комитетиниң башлыгының орунбасары Мухаммет Назаров өз кабинетинде шу сетирлериң авторы билен гүрлешенде, “13-нжи июлда Ашгабадың 1-нжи СИЗО-сында Касымовың буйругы билен 37 адам урлуп өлдүрилди, Касымов хем хукук угруның Какамырат Баллысы” диййәрди. 1997-де ол мениң сумкама дискет ташламага ёлбашчылык этди хем “сен инди учут гаяда дурсуң, чала итсек Хошалы Гара билен Мухамметгулы Аймырадовың гүнүне дүшйән” дийип, азгынлыкда Касымовдан өңе гечди. Мең шонда дилиме гелен, йөне айтмадык бир сөзүм бар, шоны айтмагың пурсаты гелди шекилли: Назаровлар, Касымовлар, Отузовлар, Жепбаровлар, Атажановалар, бу гүн сизиң өзүңиз учут хем керт гаяда дурсуңыз. Ол гая бигүнә адамларың ганы. “Ёгалан бендә чага-ла, гарры-ла, нешекеш-ле, майып-ла, кеселли-ле, женаятчы-ла” дийип эл салгалаян дөлдир,

чага-да, гаррам бир жан табшырындыр, жаның хеммеси бир жандыр. Адамың жаныны алмага хич кимиң хакы ёкдур. Ондан өтри инди бери гандан сакланың!

“Сапармырат бакы гелендир” диен хам-хыяла алданмаң, мунда бакы адам ёк, берк хасап бар. Галплык, ялан хем төхмет озалы ислендик сыясатчының өз бойнуны омруп ташлар. Шонда сиз хажыилине гитжекми? Женаятча гачып гидере ер ёк. Байлыгы дүнйә сыгмаян Эйран шасына өлере ер тапылмады, Пиночет туссаг эдилди...

Башга пикирлилери ызарламак, янамак, төхмете, зорлуга сезевар этмек, яланчылыгы байдак хөкмүнде ёкары гөтермек дөвлет сыясаты дережесине етириленде, ол дөвлети агдармак үчин өз доландырыжыларындан бетер ховплы душман ёк. Эгер Түркменистанда йыкылжак болуп ыраң атян галп дөвлетлигиң гүнәкәри, ягны оны шейле агыр хала дүшүрен адамлар гөзленийән болса, олары түрмеден гөзлемели дөл, түрмәниң дашындан, дөши орден-медаллылары арасындан гөзлемели. Асыл ол айыл-сайыл, ким иң кән орденли хем иң ёкарда отуран болса, ким башгалара гезек бермән гүрлейән болса, ким бу женаятчылыклы ягдайдан иң улы түркмен байына өврүлен болса, ким хеммелерден кән совружылык билен мешгул болса, шол!..

Ятламалар

“Ягшы затлар аз хем болса кән дий!”

Бапба нерессе барада мен озал түрмеден чыкамда алан Гелди Аман лакамым билен ики макала яздым. Олар соң “Түркмен или” журналында битеви портрет гөрнүшинде чап болды. Шол портретде Бапба нерессәниң шахырчылыгы барада гүррүң эдиллип, шахсыети барада сувытлы зат айдылманды. Пушкиниңки ялы буйра сачлы, гочак келлели хем гызылымтыл ак йүзүнде мөләрәк акыллы гөзлери

тегеленип дуран шахыр сада түркмениң айратын алнан бир нусгасыды. Гейинжек, даранжак, сыпанжак я акыллы гүррүңлер билен тапавутланжак болуп йөрмезди. Хемише шол бир эгин-башдады...

Мениң Бапба билен танышылыгым етмиш докүз-сегсенинжи йылларда башланыпды. Шонда Түркмен дөвлет университетинде шахырлар билен душушык болды. Оларың арасында шол вагт гошуларыны ят тутян шахырларымыздан

Ахмет Гурбаннепесин хем хениз о диен таналмаян Бапба Гөклеин бардыгы ядымда. Бапба о махал Москвадакы Эдебият институтында окаярды. Онуң гошгуларында шо дөвүр түркмен поэзиясы үчин геңрэк эхеңлер, бирбада гөнүмелден гөдексирек дуолянд, йылманмадык хем шол дуркы билен йүреге якын пикирлер барды. Душушыкдан соң биз студентлер айратын Бапбаны умумы яшайыш жайымызда мыхман алдык.

Соң Бапба “Токмак” журналында, “Яш коммунисте”, “Магарыф” неширятьында ишледи. Йөне онуң гошгулары түркмен метбугатында ёл алыбермедди. “Сөз бермегиңизи сораян!” дийип өзеленем болса, шахыра дирикэ сөз берилмедди. Гыркып-бичип, зордан бир kitapчасыны чыкардылар. Шахыр өзүниң йылманак редакторлар тарапындан йылманан гошгуларыны иле гөркезмәге-де утанып гезди. Гаты надыл болды.

“Эдебият ве сунгатда” “Чаң басан kitapлар” диен макаланы язамызда, “Магарыф” неширятьында Бапба биленем гүрлешипдик. Ол тержиме бөлүминде ишләнсоң, бу барада кән говы пикирлери айдыпды. Яшларың kitapларыны чыкармак барадакы проблеманы гозгайнымыза чага ялы бегенипди. Янындан чыкып гайдамызда болса, гошгуларындакы ялы гөнүмеллик билен, йүрегиндәкини дилине гетирип, “Өз китабыңызы чыкаржак дийселер сатылаймаң” дийип саргыт эдипди. Хайп, бу макала чыкандан соң “Эдебият ве сунгатың” баш редакторы Какалы Берди дынч алша уградылды.

Агыр ери, Түркменистан хенизем шол өңки аң доңаклыгында отыр, белки, өңкүден агыр гүнлери башдан гечирйәр. О дөвүр хер нәме-де болса kitapлар чыкарыларды, газет-журналларда Бапбаныңкы ялы батыргайрак, тәзе эхеңли гошгуларам гөрүнйәрди. Инди о затлар барада арзув этмегем ховплы. Диңе бир зат, ак кагызың йүзүнде эмедеклемек хем багрың билен сүйшмек,

эл огшамак хем ялан сөзлемек ховплы дөл.

Хайп, Бапба нересседен том-том kitap галмады. Ол өз томлукларыны язмагада, оларың бир четини иле етирмәге-де етишмедди. Йөне ондан энчелериң томлугына гайра дур диййән гошгулар галды. Бу барада онуң өзи шей дийипди:

*Ягышы затлар аз хем болса,
кән дий.*

Хөври көп болсун.

*Яман затлар кән хем болса,
аз дий.*

Гой, ол ёк болсун.

Бу сетирлер шахырың өмүр кредосы ялы бир зат. Онуң гысга өмри, аз санлы гошгулары сөзүң хақыкы манысында гысгада дөл, азам. Шахыр шожагаз гысга өмүрде азажык, йөне түркмен эдебиятында өмүрлик галжак гошгулар дөрөтди. Вагт гелер, ол гошгулар түркмен илинде говы сахаплар билен нешир эдилер. Шахырың дөрөджелигине мынасып баха берлер. Мен муңа ынанын. “Гөвүн өйүм бош этме, бош эйлесең яшатма” дийип язан шахыр өзүниң бош дөлдигини гаты говы билйәрди, шонун үчинем жан яндырйәрды, язырды. Эйсем, бош адамларың жаныганыны я йүрегини паралап шыгыр язаныны, сөзе, сенеде, хақыкыты гөзлемек ялы бигадыр пишә өмүр беренини ким гөрүпдир ахырын. Дине атың келлеси ялы уллакан йүрекли адамлар хақыкатың ышгына дүшйәрлер. Олары бу дүнйәниң зады, шохраты я док дурмушы гызыкландырмайар, хақың, хақыкытың гөзеллиги гызыкландыряр. Шонданам олар аң етирмегиң, акыл кәмиллигиниң, дуйгы гөзеллигиниң ажап дүнйәсине майыл болярлар. Аңсат экленч я еңил шөхрат гөзлейжилер, чечечиллер, яранжаңлар, гелди-гечерлер хем өлмез шаның нөкерлери, ягны мыдама мерде душманчылык этмәге тайын нәкеслер олар хич вагт дүшүнип билмезлер. Мегерем, шу-да оларың иң улы бетбагтлыгы. Гелиң, кынам болса, бир гезек бир Бапба нерессәниң пендини туталың, яман затлара кән хем болса аз диелиң. Ягышы затлара болса, гой, көп болсунлар, хөври көп болсун диелиң. Мунуң үчин Бапбадан бир гошгыны окамак хем етерлик. Ине, шол гошгы:

*Гапыны гаты япмаң!
Япмаң гапыны гаты.
Гаты гөрерис хәкман,
гөрерис гаты.*

*Гапыда нәме гүнә
гапыны гаты япмаң.
Ызыңдан сөггерлер хәкман,
гапыны гаты япмаң.*

*Гаты гапыда галмаз,
сең билен гидер гаты.
Бир чети сениң билен,
Бәрде галар бир чети.*

*Гапыны гаты япмаң,
Япмаң гапыны гаты,
Нәхак жәаныңы якяң,
Галмаз гапың бир чети,*

*Гаты япмаң гапыны,
Гатыны гапа япмаң.
Говсы гапыны япман,
гап япыны!*

Бапба нерессәни ятлап, мениң дийжек бир сөзүм бар, Бапба ялы

шахырлар үчин гапыны гаты япмаң, себәби бейле шахырлар өрән аз догулярлар. Гапыны гаты япып-япып, ахыры бир гүн гатап галан көңүлли, өзүңизи япып гутараймаң. Терсине, гапыны ачың, гиденлериңизи, гөвнүне нәхак дегенлериңизи, өзүңиң бимамла ерлериңизи ятлаң. Шонда юрт бу гүнкүси ялы гурап хем чаңап ятмаз, көңүллер бейле гарып болмаз. Бир-биреге агза алмаз ялы сөзлер айдып, метбугатда порсашып хем отурмарсыңыз. Утанарсыңыз, эжап эдерсиңиз. Язылан сөзүң, гой ол порсы сөгүнч я гөзел шыгыр болсун, тапавуды ёк, асырлара галжагыны сериңизе гетирерсиңиз. Сөзүңиз сизиң сөгйәниңизи масгара эдйәндир өйдүп ялңышмаң, ол озалы сизиң өзүңизи масгара эдйәр, соң бүтин бир халкың дережесини гөркезйәр. Танкыт этмек, гаршылыклы пикир айтмак сөгүшмек дәл, эйсем, ынсан кәмиллигиниң, аң гөрешиниң зерур ёлы. Бу барада Бапба шахыр шей дийипди:

*Серче-де болса сенчедир,
Сенчеден горкан серчедир.
Сен билен серче -- биржәдир,
Тапавут сәхелчедир.*

Реплика

ЯЛАН БАРАДА ЧЫН

Магтымгулы айтмышлайын, ялан хич бир дона бүренмейәр. Онун йүзи йыртык, еңсеси ачык, бедройдан бедәхет сыпаты боляр. Ол өзүниң бу ягдайыны билийәр ве горанмагың еке-тәк говы усулы хүжүм этмек диен йөрелгеден угур аляр. Түркмен көшк яланчыларам шейле. Элбетде, мен оlara дүшүнйәрин. Оларам чага эклемели, гүн айламалы. Догрыңы болса яздыраноклар. Хакыкат гөзлемегин ызы барып түрмә дирейәр. Эгер түрмә диремәенде-де, оңа хемме адамда гайрат тапыланок. Ялан сөзлемек үчин болса, бирбада улы батырлык герек дәл. Гөзүңи юмуп, башлыклара ярар сөзлери эңтерибермели. Арасында сөгсең-де

болар, гаргынсаң-да. Гаршыдашларың дамарында түркмен ганының акмаяндыгы хакында генетика нетижелер чыкарсаңам хаклысың. Сениң медениетин, дережәң, билим-дүшүнжәң барада айтжак-дийжек ёкдур, гаршыңа хич киме сөз дийдирмезлер. Хабар серишделери тутушлыгына диктатора дегишлидир. Йөне шонда-да яланчылык, яранжаңлык кын иш. “Жай еринде ялан ягшыдыр” дийленем болса кын.

Бир гүн дәл, ики ай дәл, энчеме йыллап ялан сөзлемек болса хасам кын. Өз яланың өзгелери дәл, эйсем өзүңи ынандырман, гайта ядадып угран махалында нобатдакы яланы ойлап тапмак, оригинал хем йылманажык яланлары тослап тапмак аз-овлак дөредижилик уссатлыгыны, көрежик талант хем бираз акыл талап эдйәр. Себәби яланам таса гетирмели, беземели. Чорбаның чорбасы дине сув боляр. Халыс

алла этсиз-сүңкүзем болса, сен оңа гараз бир затларың тагамыны бержек болмалы. Ёгса ол гызыл ач адамам имриндирмез. Озалам гөрүң юка болуп, энчеме йылам ялан сөзлөп, индем айдара сөзүң галмадык болса, бу затлар узак башартмаяр. Онсоң, диктаторың хова-да тәсир эдйэндиги, эгер ол бир ере назар салса, тутук хованың ачылып, ягып дуран гар-ягышың диңйэндиги, еллерің ятындыгы ялы шама-шайырдылар гайталанып уграяр.

Элбетде, бейле гүррүңи ниреде бир бизехин, дилине сайхаллы сөз, келлесине сувытлы пикир гелмейән яранжаң эдип билер. Бу белли. Йөне шу хили йөнтөм гүррүңе-де кәте жогап бересиң гелйәр. Белки, бу жогабам дәлде, кәбир вакалары ятлатмак ялы бир затдыр.

Ядымда, илкинжи тутумлы гоңшокара байрамы Мары билен Лебабың арачәгинде гечирилди. Ине сана намаз окабермели боз мейдан. Хова-да алланәме. Адам бары үйшүпдир. Газан бары атарылыпдыр. Ир-иймишден, ичгиден нәме гөвнүң ислесе бар. Гыз-огланлар гейнибиленни гейип, эллери окаралы хатара дүзлүпдир. Артистми багшы, сазандамы-гөенде, хер ким элинден бир хүнәр гелсе гөркезжек. Яшыл махмалмы гызыл чоғ халылар билен безелен бейик мүнбер гурлуп, шол мүнберде-де президет пейда болды онсоң. Ол Марыдыр Лебабың хәкимлерине вепалылык барада касам этдирип, бир-бирлерине эл бердирдем велин, башлады бир тупан. Газан-газан нахарларың йыгналып-гөтерилип етишилмедигини гара ел гөмүп ташлады. Хер ким йөне элине илен зады машына басмак хем бахымрак бу ерден ара ачмак биленди. Гаралы-аклы өйлер, чадырлар елден-гумдан горардан гаты эжизди. Илки билен гачанам президентдир онуң ёкары чинли нөкерлери болды. Асыл олар гачмасалар, башга алажам ёкды. Чаламыдар хем панардан галдырылан мүнбер чайканып, йыкылып барялды. Биз, ягны президентің метбугат гуллугының ишгәрлери хем өз

“Тайотамыза” атландык. Мары веляят хәкимлигиниң жогапкәр ишгәрлериниң бири машына кагыз гапыржага гапгарылан товукмыдыр балык, аракмыдыр пиво йүкледи. Ёлда елиң ызы ягша, соң гара язды.

Соң шу хили вака, ягны тебигатың яланчылыга чыдамсызлыгы Балкан веляатындакы гоңшокара байрамында-да болды. Бу гезегем хер ким гачып сыпса разы болды. Шондан соң кән халк үйшүрип, чөл-мейданда гоңшокара ойнамадылар...

Элбетде, биз бу вакалардан улы сыясат ясамакчы боламзок. Йөне яланчылыктан сыясат ясажак болянлара кәбир затлары ятладярыс. Галыберсе, соңкы еди йылда түркменде гураклыгың хем ярамаз йылларың көпеленлигини, мейданларда кәте мал чейнәре гара чөпем тапдырмаяндыгыны ким инкәр эдер. Эгер бу ерден сыясат чыкармалы болса, онда шуны айдып болар: түркмен президентини ол-а хова экени, эйсем янындакы якин эгиндешлери хем голданоклар. Мен мунуң мысалыны илкинжи Хытая гидишликде гөрдүм. Шонда етмиш төвереге адамдан ыбарат түркмен делегациясы Пекинден Шанхая хытай учарында учды. Шанхайда понбархт алышлык болды. Ким рулонлап аляр, ким метрлөп. Сакгаллы-сармыклы молламы я министр, ректормы я хәким, тапавуды ёк, хер ким Хытая диңе понбархт алмага гелен ялы. Ак сакгаллы, гара силкмели Хажы ага даражык дүканда “Мен диен реңкими дүшүндирмедин” дийип, тержимечи гызың чигнини гопарайжак болуп силтерлейәр. О гыз болса, “Хәзир шол диен реңкиңизден тәзе рулон гетирйәрлер, сиз рулонлап аляңыз ахырын, мен догры дүшүндирдим, бираз сабыр эдәйиң-дә” дийип, пишигиң элине дүшен сычан ялы болуп, эгниниң ызасына чыдаман аглаяр. Понбархт рулонлары узын кагыз гапыржак болансоң, самолётың үстүнде жураналистлер Хажы ага понбархт алмады, Түркменистанда мугт пайламак үчин Гурхан алды дийип анекдот дүздилер...

Онсоң Шанхайдан ызымыза, Пекине учдук. Пекинде бизиң делегациямызы аз вагтлык мыхман алмага хем чай билен хеззетләп угратмага гарашып дурдулар. Президент учардан дүшүп, өңүнден чыкып

гаршыланлар билен мыхман отагына уграды. Эмма онуң ызына дүшөн болмады. Ол мыхман отагында дыз эппи, хытайлыларың сораглы гөзүнден утанжырап, “Ханы, булар гелмеди-лэй?” дийип, журналистлерден өз министрлерини сорады. Биз, ягны журналистлер мыхман жайдан чыкып, хытай учарындан өз учарымыза гечирилйән багажың, Шанхайдан алнан понбархт маталарының ызына дүшүп барян делегацияны гөрдүк. Олар йүк өз учарымыза ымыклы йүклененден соң, хатда шол йүкүң арасында өз йүклерини элләп гөрүп, диңе шондан соң мыхман жайына уградылар.

Учара мүнүленде, президентин понбархт темасындан дегшен боланы, кәбирлериниң болса, понбархт алма кемини гоймадык дийип гүлшенлери ядымда. Йөне бу ерде дегишме яда дүшмели дәлди, ил өңүне дүшйән адамларың болшуна агламалыды. Ашгабада гелип дүшемизде-де делегация президент билен дәлди, хер ким понбархтымы башга бири алаймасын дийип башагайды. Ак сакгаллы Хажы ага болса, йүклеринң үстүне мүнүп, “Волгалы” өңүндөн чыкан огулларына гошларыны гөркезйәрди. Соң ол ак сакгал хажы демпартияның пленумында чыкыш эдип, кәбир адамларың дашары юрда гидилеңде зат дийип өлүп баряңдыгы, онсоң оларың бу ярамалыкларының өзи ялыларың пәк адына гидйәңдиги хақында жошгунлы сөз сөзледи.

Бу гүррүңлер бу ерде галсын. Эсасы гүррүң гарашсызлык дервезеси дийилйән барада. Вагт гелер, бу дервезәниң үстүндәки пияданы шол бейикден ашак ташларлар. Онсоң, мүнләп чага ислендик дөвлетде берилйән көмөк пулданам кесилип отырка, аякялаңчка, еңилүкка, иң бир мәтәч

аялларың ишлейән пол ювужылыгам штат кемелтмә дүшүрилйәркә, Ахалда хем Марыда, Балканда хем Дашховузда, Лебапда, оба ерлеринде дерман-дәрисиз, иди-ыссыватсыз өлйән хассалар санардан кәнкә, мүнләп нешекеш дерман-дәри, врач хем хассахана дәл, йыкылара чукур тапмаярка, канал гөмлүп, экин-дикин, мал-хал гутарып йөркә, ишсизлик хем женаятчылык, нешекешлик хем паракорлук етжек дережесине етен махалында, кино дүшүрмек, китап чыкармак, оюн гоймак, ылмы гөзлеглер, эстетик дерңевлер ят элемент, сынп хөкмүңде ёк эдилең дөврүңде гелжекки несиллер үчин дийип, дерексиз бина галдырмак гөрек дәл. Эгер шол он ики миллион доллары, болгусыз мыхманханалара, сейилгәхлере, Гурбансолтандыр Сапармырат хейкеллерине, гоша-гоша көшки-эйванлара, совружылыклы бош дабаралара, өнүм өндүрмейән завод-фабриклере харч эдилйән уммасыз серишделери, дашары юрт банкларында шахсы хасапда саклянян миллиардлары каналы арассаламага, зейкеш чекмәге, ерлери таба гетирмәге, өри мейданларыны чөллешмекден халас этмәге, гуюлары бежермәге, дерман сатын алмага, хассахана гурмага, чагалар багларына азык алмага, ишсизлере, тәзе иш ерлерини ачмага, яшлара хүнәр өвретмәге, өнүм өндүрижилере гөнүкдирең болсадылар, шонда несиллер барада гүррүң этсең боларды. Хәзир болса несиллеринң гаршысына ишленйәр. Соң несиллер шу дөврүңде эдилең ахлаксызлыгың ызындан онларча йыллап етип билмезлер. Жемләп айдыланда болса, Ашгабатда дикелдилйән бар бинаны жемләңде-де, оларың әхлиси биригип доя гарна доймаян бир чаганың “Әже, чөрек бер” диен наласына дегенок. Агыр дурмуш, гарып гүзеран себәпли өмүр танапы ёлунян я-да гөйдүк өсйән мүнләп чага барада болса айтмагам кын. Оларың гүнәси бизиң хеммәмизи тутар!

Ил ичинден

“ЯЛАНЧЫЛАР” СОВХОЗЫ

Бир яшулы айдяр: “Эгер Туркменистанда демократик дөвлет гурлуп, шу еди йылда ялан язан языжысумаклардыр журналистсумаклара нәме жеза бермели дийселер, хеммесини үйшүрип сувсуз-сөлсүз чөле чыкарып, шол ерде-де “Яланчылар” адында бир совхоз дөретмели, онсоң олара, ачлыкдан өлмезликлери үчин, кәте бирки челек сув билен шу еди йылда чыкарылан газет-журналлары элтип, шолары ийип гутарянчаларам хич зат бермели дәл диердим...”

ДИКТАТОРПАРК

Бир языжы айдяр: “Эгер Алладан оواز гелип, нәме дилегиң болса битиржек, айт дийсе, түркмене башга томашаны-ха гөркездиң, инди оңа ене бир томашажык гөркез диердим. Алла о нә томаша дийсе-де шуны айдардым: “Уллакан бир демир капаса гуруп, шоң ичине-де Сапармырат билен онуң әхли хейкеллеридир суратларыны,

манатларыны хем теңселерини йыгнат, соң Сапармырыадың элине кичижик бир чекич бердир. Гой, ол аз-аздан өз хейкеллерини дөвсүн, суратларыны йыртсын. Шоңа гарабам оңа нахар берсинлер. Капасаның дашында өңки көшк багшылары гезек-гезегине айдым айтсынлар. Өңки көшк шахырлары гошгы окасынлар. Журналистсумаклар чыпдырма язынлар. Уссат художниклердир хейкелчилер болса, бирден өңки диктатор өз суратларыдыр хейкеллерини йырттып-дөвүп гутарайса ишсиз галмаз ялы, өз халаян сердар ясамак ишлери билен болсунлар. Театр ишгәрлери хем өз өңкүже яранжаңдыкларыны этсинлер. Халка-да билет сатып, бу ягдайы хепдеде бәш гүн гөркез. Студентлере, мекдеп оқувчыларына биледи арзанрак бахадан сат, чагалар багларындан гелиәнлере мугт гөркез. Гой, ислеселер дашары юртлы туристлерем гелип гөрсүнлер. Йөне олара биледи гыммадрак сат, онсоңам сурат алмага, кино дүшүрмәге ыгтыяр берме. Гой, кино дүшүрселер, өз киночыларымыз дүшүрсинлер. Соң бу кинофильми Нобель байрагына хөдүрлесең, Сапармырыдың Нобель алшы ялы болмазды...” диердим.

““ *Целые народы пришли бы в ужас, если б узнали, какие мелкие люди властвуют над ними...Талейран*

Портрете штрихлер

КОМАНДА

Ныязов хем онуң ордасы хакында хеммә белли ве о диен мәлим болмадык пикирлер (Довамы. Өңи гечен санымызда)

Онжык Мусаев

Түркменистаның комдемпартиясының голайдакы үйшмелеңинде өмүрлик президентлик меселесиниң өңе сүрлендигини эшидип,

бу әсгермезчиликли ойнуң баш ролларында ойнаян оюнчыларың бири хакындакы гүррүңи ыздакы орунлардан өңе гечирмеги догры тапдык. Оңа команданың иң бир әсгерилмейән, ады гүлүнмән хем яңсыланман тутулмаян векили Онжык Мусаев дийәрлер. Йөне олам или әсгерип дуранок, белки-де, илиң үстүнден өзүне гүлнүшиден бетеррәк гүлйәр...

Шу сетирлериң авторы бу адам барада ахыры бир гүн язмалы болжагыны илкинжи гезек Хытайың Шанхай шәхеринде, 41 гат мыхманхананың депесинде айланян ресторанда эртирлик

эдинип отырка серине гетирипди. Шонда биз дөвлет делегациясының хатарындадык. Мен өз журналист ёлдашларым билен ресторана чай ичмәге барыпдым. Ресторанда ирден швед столы дүзгүни тутуларды, ягны хер ким нахарыны өзи гуйнуп хем сайланып алмалыды. Биз чай ичип отыркак ресторана ики саны аял машгала билен Онжык Мусаев хем гелди. Журналист ёлдашларымызың бири оларың аркайын стола гечип отурышларындан швед столы дүзгүнини билмейәнлерини андыда, бу барада олар дуйдурды: “Онжык Мусаевич, хер гүн ирден швед столудыр” дийди. Онжук Мусаев бу сөзе улы медениетлилик билен баш атып жогап берди, “Саг болуң, Амангелди Нурыевич, айданыңыз үчин гаты миннетдар!” дийди. Эмма еринден туруп нахар алныбермедиди, элини говшурып, анжайын адам болуп отурмасыны довам этдирди. Амангелди бирселлемден оңа ене шол сөзлер билен йүзленди ве швед столуны дүшүндиржек болды, эмма Онжык онуң сөзүни ахырына ченли диңлемеди-де, ене саг бол айтды, эшитдим айданың дийди. Огланлар муңа гүлүшдилер. Рестораның ишгәрлери оларың нахара гарашып отурышларыны гөрүп, ахыры янларына гелдилер ве иңлис дилинде гүрләнсоңлар, дүшүнишип билмедилер. Партия лидери болса хенизем нахар гетирилерине гарашып отырды. Янындакы аяллары, бир халычы билен соң дипломатик ише гечирилен партия ишгәрини гүррүне гүймейәрди. Амангелди Нурыевич болса, онуң өзүне дүшүмәндигини билип, швед столуны барып дүшүндиржек болды. Эмма оны огланлар сакладылар. Олар оңа “Хемме киши гелип-алып нахарланып йөр-ә, серетсин, гөрсүн, я-да гөрүп отуран задындан нетиже чыкарсын, бизем гөзлериниң алнында бирнәче гезек туруп, нахар алнып гелдиг-ә, бейле түнт болса-да отурсын шейдип, онсоңам ол сени ахырына ченли диңләногам-а, иң бәркиси шо медениетем ёг-а онда, ене медениетлисирән болуп саг бол айдяр, хемме зады билиән киши боляр” дийәрдилер. Ахыры Амангелди туруп

барды ве Онжыга агзыны тутуп диен ялы, ёгса ол өзи гепләп, башгалары эшиденокды, нахары өзүң барып алмалыдыгыны дүшүндирди. Журналистлер соң бу ваканы ятлап кән гүлдилер. Асыл онуң өз кабинетине гелиәнлери гапа ченли уградып, агзы етишмән гепләп баршына, мыхманына эшиклерини гейдиришишини, шол санда өз секретаршасының багана телпежигини хем билмезликде бирнәче эркек кишә гейдирип гойбермәге сынанышандыгыны, атеизмден экзамен алян дөврүнде болса, зачёткасындан көнеже үчлүк рубль чыкан студенте гарап, “Мен шейле иш эдйәндир өйтдүп нәдип пикир эдип билдиңиз” дийип агландыгыны гүррүң эдип гүлүшдилер...

Инди Ашгабатда онуң йөнекей гүррүңчиликлерде-де “Сердарымың жаны саг болсун, башымызың тәжи Сафар Атаевич” дийип, эдил йыгнакда чыкыш эдйән ялы гүрлейәндигини, гимниң сазы яңланып угранда болса дим-дик болуп, ниредедигине хем нә халдадыгына гарамаздан доңуп дуряңдыгыны айдып гүлүшйәрлер. Эмма бу затлар инди гүлкүден гечип, ага барып етди...

Эгер мана Түркменистанда йылың иң гысга анекдотыны сайла дийселер, сәгинмән: “Онжык Мусаев -- академик!” диен анекдоты сайлардым. Онуң авторы ордабашыны, академиклерем сайламак дүзгүнини рет эден ве белләп башлан өзболушлы сайлав йигренижи хем беллемек сөйүжини болса, йылың иң өкде түркмен сатириги дийип ыкрат этмелидигини айдардым. “Йыкылан гөрешден доймаз” дийипдилер, Нобель байрагына өңки эржешиги ене бир гезек гайталаса, йөне өңкә гөрә дурнуклырак хем йитирәк, акыллырак хем башаржаңрак итеклейжилер тапса, ордабашы мешхур италиялы Дарио Фодан соң бу байрагың икинжи масгарабаз лауреаты хем болса боляр. Онуң өз райатының үстүнден жуда белентден гөзегчилик этмек арзувының мысалы хөкмүнде гарашсызлык дервезесини “ачмагынам” шу масгарабазлыгың довамы я-да бүтин сүңнүнден гелип чыкян манысы дийип билмели (Йөне ол Дарио Фодан тапавутлылыкда чын масгарабаз, оюндан дәл). Индиден эйләк бизиң канагатлы хем

сада, шүкүрли хем докмәде халкымыз Онжык Мусаеви академик дийип хорматлар, гарашсызлык дервезесиниң үстүндәки ордабаша болса, Гүн билен тыллайы өвүшгинлериң чакышмасындан гэзи гамашып, гөрүлмедик гудрат хөкмүнде баш эгер ве өз гызыл ачлыгыны унудып, ичиниң жугурдысына диң салып йөрмесини бес эдер. Түркменистаның ордабашы тарапындан ховандарлыга алнан хабар серишделери бу ажы хакыкаты гиже-гүндиз халкың гулагына гуяр ве олары өзүне ислесе-ислемесе уймага я-да шол уюш хем уйдурлыш ёлунда чага-чугасы билен гөйдүгип галмага, маңкуртлашмага межбур эдер. Бу бир тарапдан өрән гүлкүнч болса, икинжи бир тарапдан айылганч агыдыр. Аслында, хер бир гүлкиниң аңырсында агы ятманмы нәме?

Хава, Онжык Мусаев -- академик! Бу анекдоты йылгырман, гүлмән-ышман айдып билйән ордабаша берекелла! Йөне ол муны диңе йылгырманам айданок, эйсем есер гүлйәрем. Түркменистаның демпартиясының пленумларының биринде ол Онжык Мусаеви еринден турзуп: “Шуны гөзләп тапышымы ненең гөйәңиз, адамлар! Бай, шунуң ерини билендириң-ә” дийип, улы сеси билен хахахайлап гүлүпди. Йөне Онжык Мусаевем ондан кем отуранокды. Ордабашы нәсаглап ятып ише чыкканда я-да нобатдакы дашары юрт бежеришлигинден доланып геленде гурналян гүлли-гутлаглы гүнлерде ол иң уссат артистлери хем опма отурдып, ат чапыбермели кабинетиң гапысының агзындан арзылы-дүшевүнтли объекте тарап окдурыларды-да, аралык бәш-алты эдиме геленде дызына чөкүп, бирвагткы шаларың хузурына барлышы ялы дызанакларды хем режимиң атасының эл-аякларыны огшап, “Сердарым, башымың тәжи, гөзүмиң нуры Сафар Атаевич” дийип агламжыраарды. Ордабашы утанжырап, “Хей, Онжык, болшуң нәхили сең, тур бейтме” дийип өр-гөкден гелен болярды хем ондан хошаллыгыны гизлемәге чалышарды. Бу томаша эрк-ыгтыярсыз шаят болуп

дуран министрлердир баш редакторлар болса, өз гүзеран гөрүш принциплериниң дүйп өзенине дүшүнмежек я-да оны шейле чып-ялаңач гөрнүшде гөрмежек болуп йүзлерини саллаярдылар. Кәси болса, я Онжыга, я-да өзүниң гатнашмалы болян бал-маскарадына хем бу ердәки ролуна билнер-билинмез йылгырарды...

Онжык озал бир заман ак костюм гейип, марксизм-ленинизм институтында ишләрди, оглуна сүннет этдиренлериң үстүне иберилйән комиссияларың хатарындакы үйтгевсиз атеистлериң бириди. Гурбанлыга габат гурналян антихудай гүррүңчиликлерде-де ол улы ишеңцирлик гөркезерди. Инди ол юртакы иң улы хажының саг голы, еке-тәк хем ордабашы тарапындан ёлбашчылык эдилйән комдемпартияның икинжи ёлбашчысы. Алдыгына сердары вагыз эдйәр хем онуң назары билен сиңегиң такга жаныны чыкарып билйәнлиги хакында дашары юрт журналистлерине гаш чытман интервью берйәр. Онуң йыгнакларда я-да шоңа меңзеш үйшмелендерде диктаторы дабараландырмак, сылагламак, тәзеден президетлиге сайламак я-да өмүрлик сердар, патыша эдинмек барада эдйән эржел чыкышларына чындан, йүрекден, акыл етишинден айдян сөзи дийжегиңем билип боланок, уссат оюнчының, дил тансына эзбер тансчының чынаберимсиз ойны дийжегиңем билип боланок. Биртопарлар муны диңе оюн, гүлки, бәхбитжиклер мейданындакы адатдакы вежералык хем эгер бүтин юрт боюнча шу трагикокомедия-да довам этдирилсе адаты ягдай дийип хасап этсе, ордабашы мундан чыны билен хош боляр. Эйсем, бу ерде, ягны ордабашы билен Онжык Мусаевиң арасындакы оюнда ким-кими ойнаяр? Ордабашы Онжыгымы я-да Онжык ордабашыны? Я-да оларың икисем билелелшип халкы ойнаярлармы? Гой, бу сораглар хер ким өзүче жогап берсин. Биз бу барада тайын рецепт бермекчи дәл. Йөне Онжыгың Түркменистандакы еке-тәк партияның ики улы лидериниң биридигини, ягны президентден, партия башлыгындан соң икинжи адамдыгыны, башлыгың өз шахсыет култы билен башагай әхли дөврүнде болса, шол башагайлык билен

утгашыкылыкда биринжи ёлбашчыдыгыны боюн алмалы. Ислендик партияның хәкимият угрунда гөрешёндигини назарда тутсак, ислендик партия лидерини хем президентлиге далаш эдйән адам дийип билмели. Шу ягдайдан чен тутуларда, эгер Ныязов хәкимият башындан айрылса я-да саглык ягдайы ишлемәге мүмкинчилик бермесе, Онжык Мусаев Түркменистаның Демпартиясындан президентлиге илкинжи кандидат болмалы. Эгер Ныязов оны өз ёлбашчылык эдйән партиясының оңбашчысы эдип гоюян болса, оңа шейле жогапкәрли орны чындан ынанын болса, диймек, эртеки гүн өз башына бир кын гүн гелсе, демпартиясы билен Онжыга гаты бил баглаян болмалы. Хас гөнүлөп айдыларда болса, оны өз ерине президентлиге гөркезмәге тайын болмалы.

Бу затларың хеммеси чынлакай середилеңде шейле. Эмма бу ерде хич хили чынлакайлык ёк. Муны дине бир зат, Онжык Мусаев Түркменистаның президентлигине кандидат дийип гөз өңүне гетирмегиң өзүниң хем гүлкүдиги билен-де субут этмек мүмкин. Гүлкә гүлмесең гөвни галар. Онжык нире, президентлик нире. Диймек, Онжык нире, партия лидерлиги нире. Бу сораглары биз сораг аламаты билен хем белгилемейәрис, себәби олара жогап герек дәл. Йөне бу ерден шейлерәк бир сорагың гелип чыкмагы, ягны партия башлыгы Сапармырадың бу хақыкаты билип-билмейәндиги хақында соралмагы мүмкин. Муңа бир сөз билен билйәр, онда-да гаты гөвы билйәр, йөне ол Онжыгың үстүнден гүлши ялы, өз дөреден комдемпартиясыныңам, шол комдемпартияның везипе хантамачылыгындакы агзаларыныңам үстүнден гүлйәр, шонун ялы-да өз “мәхрибан партия перзентлериниң” эртеки бир гүн хақыкатданам хәкимияте далаш эдип билжек гүйже өврүлмезлиги үчин чынлакай алада эдйәр дийип жогап бермели. Ордабашы өз партиядашларының ёлбашчысыны

ниреде бир иле гүлки болуп йөренлерден сайлайшы ялы, оларың хатарларыны хем ниреде бир абрайдан гачан адамлардан долдуряр. Олар илки везипе берйөнәм, соң олары шол везипеден кыхлап ковянам, ене партия комитетине сүсдүрйөнәм онун өзи. Шу ерденем Онжык Мусаевиң хем онун агасының баш ролуның дүйп мазмуны гелип чыкяр. Шол мазмун эсасында-да бу партия партия дәл-де, дүрли партияларың дөремегиниң гаршысына дөредилен антипартия, партиялылык дийилйән дүшүнжәни масгаралмак диен ялы бир зат дийип ачык айтса болар. Онсоң ол партияның үйшмелеңдеринде, адының демократик партиялыгына гарамаздан, өмүрлик президентлик хақында-да, шалык-патышалык барада-да гүррүң эдилип билнер.

Тебигатда кишмир дийип бир кичижик жандар бар. Ол гөрәймәге гаты кичижик, гүлкүнчже. Эмма гызылетене зүрядына я басып отуран юмургасына ховп абаныныны дуян гушлар оны өз хөвүртгелерине гетирип гоайлар. Онсоң яңкы кичижик кишмир өзүнденем кинниванжа аяклары билен ач гөзлерини петредип гелен эпет йыларның ики гөзүнем патладып чыкяряр. Догрусы, бу бир ажайып тымсал. Онжыкы гүррүне дөзер ялам дәл. Йөне Онжык Мусаевиң, образлы айдыларда, шол кишмириң гызылетене гушлары горайшы ялы, диктатор хөвүртгесини гораяндыгыны, бүтин бир халкың гөзүне чөп атмага сынаняңдыгыны айтмак үчин оны ятлаймагам болар. Эйсем, бу ерде гызылетене режим дәл, ол биреййәм йүңүни етирди. Оңа дерек халк гызылетене болуп галып баряр. Кимиң шол ёкардан, халкыңмы я режим атасыдыр онун горагындакы комдемпартия кишмириниң илки ере гачжагы барадакы меселәни болса вагтың ыгтыярына гоагың. Айтманмыдырлар нәме, “Гачанам алла диер, кованам” дийип. Белки, сайлавлар гечирилип, Онжык Мусаев президент болса-да болаяр. Ордабашының президенти дине өз ичимизден сайларыс диййәни шу болуп чыкар белки. Шонда иң көп ишлемелилер скульпторлар боларлар, олар Сапармырадың хейкеллериниң ерине

отуртмак үчин Онжыгың хейкеллерини ясап башларлар...

Элбетде, ордабашы үчин бу вагт комдемпартия хем, Онжык хем гүлки. Йөне ыкбал ишини өңүнден билен бармы. Онда-да “Абсурдистан” адыны алан Түркменистанда. Көте дүйпден гарашмаян затларың хем боляр ахырын. Эйсем-де болса, Түркменистаның өнденгөрүжи президенти билен бираз биле ишлөп, онуң өнденгөрүжилигинден

бириаз өзүне ёкушдыран яш вели хөкмүнде бир зады айдып гоян ягшы, шу вагткы президентден-э Онжык Мусаев президент болса-да ягшы боларды. Ёгса-да, академик болан президентем болуп билер ахырын. Йөне скульпторлар кән ишлемели болжак-да. Онсоңам өңки хейкеллери йыкмак бирхили, негөзел затлар-а олар, ичинде дашына гызыл чайыланларам бар...

(Довамы бар.)

Ил дердине гидер юртда мерданлар

ДОГРЫҢЫ АЙТСАҢ УРЯРЛАР

Соңкы гезек КНБ-ниң түрмесинден бошап гелемде, башы белент бир түркмен гоҗасы “гөзайдыңа” гелди. Шонда онуң “адамлар инди пула адам өлдүрип, маслыгың үстүнде танс этмәге тайын болдулар” дийип, жан яндырып айдан сөзи гулагымда галды. Бу сөзлер Ериң ол ужунда бири хакында айдылан хакыкат дэлди. Бизиң өз гарагөз түркменимиз барадады. Хукук гораян, миллетиң ховпсузлыгыны үпжүн эдйән дийип хак алян, ягны шол депеленйән, урлуп-енжилйән хем майып эдилйән, рухы өлдүрилйән халкың дабан азабының, чагаларының рысгының, бетбагтлыгының хасабына кейп чекйән нязовчы КНБдир МВД хакындакы хакыкатды.

Түркменистаның Демократик өсүш партиясының лидери, голайда ики йыллык сүргүнден, дөлиханадан гайдып гелен Дурдымырат Хожамухаммедин нэбелли адамлар тарапындан урлуп-енжилендиги барадакы шум хабар маңа ене шол түркмен гоҗасының сөзлерини ятлатды. Пула сатылан махлукларың агыр йыгыны гөз өңүме гелди. Дөвлет башында отуран чаласоват хем небсине эжиз диктаторың ёлбашчылыгында башга пикирли, ил-юрт барадакы аладасыны диле гетирйән пәк ынсанларың гаршысына алнып барылян

дөвлет террорының өзүне хем чагаларына өлүм гетирйэндигине дүшүнеси гелмейән халкымыза гынандым.

Йөне башга-да бир хакыкат бар. Нязовчы режим Дурдымырат Хожамухаммеде хем бейлеки халк гахрыманларына эл гарып, өзүниң хак сөзден, башга пикирден эжиздигини, горкусының улудыгыны, өз гүйжүне ынанмаяндыгыны гөркезйәр. Шонуң билен бирликде-де ол шейле херекетлери билен Түркменистан диен дөвлетиң башында дөвлет пикирли адамларың дэл-де, эйсем бир топар гаракчының, огрының хем ганхоруң отурандыгыны тассыкляяр. Огрудыр ганхор болса, бу гүн болмаса эртир, хөкман өз пәлине жызар болар!

Мен билйән, Түркменистаның Демократик өсүш партиясының лидери, өз идеяңа вепалылыгың бизиң гүлнеримизде сейрек душян нусгасыны гөркезен Дурдымырат Хожамухаммеде хэзир кындыр, онуң янында гелип билйән йүрекли түркменлер азлыкдыр, саламлашмага горкуп йөрен аша батыр намартларам кәндир. Эмма түркмен “Сув акар, даш галар” диендир. Дурдымырат ялы огулларың эден иши, ягшы ады галар. Ялягыларыны, илиң ач гүни чайканыялары я-да илиң рысгыны огурлан тэзе байлары ягшылыкда ятлан болмаз. Оларың өз харам пуллары өзлерине, огул-гызларына тегек болар. Дурдымырат ялы илим-юрдум диййән герчеклер хор яшарлар, эмма ахыры еңижи боларлар. Аннамырат Гаражаев ялы кегебечилериң чагалары эртеки гүн өз какаларының

адындан, гөтерйән фамилиясындан утанмалы боларлар.

Орусларың “Москва-да бир гүнде гурулмады ахырын” диен сөзи бар. Бу гүнки гүн иле гөрелде, нусга герек. Бу гүн партия гиржек я партия дөретжек дийип, эртир башга зат дийип вәгирип дуран адамлар герек дәл. Партия иши, ил-гүн бәхбиди кын хем гүзаплы ёлду. Бу ишиң башына кынчылыкдан горксаң я еңил абрай хем газанч ислесең барып отурма. Бу ерде омача пайлашыланок, гөреш бар. Гөреш болса хер кимлеиң иши дәлдир, пәлван йүрек, пәлван арка хем инжик герекдир. Арагың башында, бөрегиң башында арлаянлар биреййәм герречи болуп, өйүни товуга йүкләймели этди. Дурдымырат Хожамухаммет болса,

парахат гүнлерде көчә сыгман гезен түркменлер огул-гызы билен героин өврөйәркә дәлиханада партия программасының үстүнде ишледи.

Мен бу сөзи өзүми я или көшешдиржек болуп айдамок, гайта илиң көшешип, ята сув ялы саралып галмагындан горкуп айдярын. Залымлар иру-гич хар болар, эмма оларың харлыгы рухы өлен халка дирилик бермез. Шонуң үчинем мен шу пажыгалы пурсатда бүтин түркмен халкына йүзленип: “Өзүмизи горалың, адамлар, өлмежек болалың, гутармажак болалың! Дурдымырат Хожамухаммет ялы өз пикиринде берк дуруп билиән адамлар өлдүрилсе, бүтин халкың өлдүрилийәндигине аң айлалың!” диймек ислеярин.

10.9.98.

Билим гөзүң нуруды

ЫЛЫМ ве ПАРАХОРЛУК

Түркменистанда ылым-билимиң ягдайы, ёкары окув жайларындакы парохорлук хем канунчылык барадакы гүррүңи бизиң әхли бетбагтлыкларымызың башында гоймалы болса герек. Себәби ылым-билим барада алада этмек өсүш хем абаданлык, несил хем гележек барада алада этмекдир. Умуман алнанда, бу угурдакы кризис, ягны ылым-билим пудагының чөкмеги, бу угурда барха чуң көк урян чөңцелик ве парохорлук юртдакы сыясы-ыкдысады чөкгүнлигиң перзендидир. Эдил арахор я нешекеш эне-атадан кемис чаганың доглушы ялы, булашык я галплыга югрулан сыясы-ыкдысады ягдай хем бикемал системаны, яланчылыгы, кеззаплыгы, огурлыгы, парохорлугы догуяр. Бу Түркменистанда-да шейледир. Йөне гең ери, ТП Ныязов юртдакы әхли чүйрүкликери боюн алярда, шол чүйрүклиге өзүни, өз хөкмүрован доландырышыны дахылсыз эдип гөркезмәге чалышар, өзүниң дәвлет доландырмага укыпсызлыгыны, шол укыпсызлыгың хем юрды шунуң ялы кын ягдая, белки-де даргамагың оң янына

элтендигини, ачылык-гедайлык дөредендигини боюн алмаяр. Шонуң үчинем бизде, адат боюнча, ол я-да бейлеки пудакаларың ишини дернемек, бәрденгайтмалары йүзе чыкармак, оңат башлангычлары голдамак максады билен гечирилйән маслахатлар бош сөзлеиң топлумы, шол бир адамың угур-дерексиз самахыллысы болуп чыкяр, олардан хич бир нетиже болмаяр, гайта булашыклык көпелйәр.

Шу йылың томсунда ылым-билиме багышланып гечирilen Улы дәвлет маслахаты дийилйән хем шейле болды. Шол маслахатда ТП-ниң өз агзы билен айдан сөзлерини “Әсгер” газетиниң 9-нжы июль санындан цитирлейәрин: “Мен ёкары окув жайларының ишине дахыллы адамлар, шол санда талыплар билен хем ызыгидерли душушярын. ...махал-махал өзүми танатман, олар билен гизлин хем душушярын ве сөхбетдеш болярын. Хукук горайжы эдаралар хем маңа ёкары окув жайларындакы ишлеиң ягдайы хакында ызыгидерли маглумат берип дурярлар... Оба хожалык институтында, Түркмен дәвлет университетинде, Дүнйә диллери институтында мугаллымларың экзамен дөврүнде талыплардан топарлайын пара алып башландыклары хакында маглуматлар гелйәр... Инди хер бир зачәт үчин, экзамен

үчин, диплом үчин хем пул төлемек када өврүлип уграпдыр. Юрдун прокуратура эдаралары болса, он бәш саны шаят бар махалында, гүнәсини субут эдип билмейәрис дийип, пара аландыгы үчин тутулан мугаллымы бошадып гойберйәрлер.” Цитатаның соңы. Гөрнүши ялы, бу сөзлер Түркменистанда ылым-билимиң, канунчылыгың ягдайыны Ай доган ялы ачып гөркезйәр. Эмма шонуң билен бирликде довам эдйән системаның өз эмеле гетирен чүйрүкликлерини билйәндигини, олары ил гөзүне боюн аляндыгыны, эмма дүзетмек барада чәре гөрмәге ховлукмаяндыгыны, аслында муңа укыпсыздыгыны хем гөркезйәр.

Совет йылларында шунуң ялы йыгнакларда сөз сөзлененде, “кәбир кемчиликериң барлыгына гарамаздан, шунча говы иш эдиллипди, улы үстүнликлер газанылыпдыр” дийлерди. Догрусы, бу гүнки Түркменистан билен денешдириленде, совет дөврүнде окув-билим бабатда улы ишлер хем эдиллипди. Әхлиумумы соватлылык газанылыпды. Көп санлы окув жайлары ачылып, оларда он мүңлерче яш адама билим берлипди, хүнәр өвредилипди. Хатда Ашгабатда 48-иң ер титремесинден өнем онларча ёкары ве йөрите окув жайлары барды, олар шол айылганч хеләкчиликден соңам япылманды, гайтадан дикелдиллипди. Эмма Түркменистан гарашсыз боланындан соң колониал дөвүрде, ягны орсуң голастында махалында ачылан окув жайлары көпчүликлейин япылды, ёкары окув жайларына талып алмак он ики мүңден-де говрак боланлыгындан үч мүңе ченли азалдылды. Озал орта мекдеби тамамланларың, ягны алмыш бәш-етмиш бәш мүң төвереги оглангызың йигрими-отуз мүңүси окувыны довам этдирип, йөрите хүнәр алып билйән болса, инди түркмениң бүтин гелжек несли, гарамаяклыгына, бай чагасы дәлдигине гаралып көчә, ишсизлигиң хем нешекешлигиң, женаятчылыгың хем желепчилигиң өрч алян ерине дөкүлди. Иң яманы, иң улы хөкүмет ёлбашчысының боюн алшы ялы,

ёкары билим дуршы билен парашешгешчилиге ятды. Талыплары кабул этмегиң саны азалдылдыгыча-да эрбет болды, ягны диңе хас кән пуллулар, иң бир дүшевүнтли ерлерде ишлейән бай хем мес адамларың ялта хем ләлик чагалары окува гирдилер. Онсоң оларың курсдан-курса гечиш экзаменлеринде, зачәтларда мугаллымлара топарлайын пара бермекден башга нәме алажының бардыгыны я-да хәкимлер хем ректорлар тарапындан экзаменсиз, какаларының пулуна гаралып сайланан талыплара мугаллымларың пара бермекден башга хич бир зады өвредип билмежекдиги хақында айтсаңам болар, айтмасаңам. Онсоң бу ягдайы бир юрдун президенти дережесинде билйәндигини айдып, чалак-чулак танкыт эден болуп, хич бир чәре гөрүп билмесең, бу сениң өз дөреден булашыкыкларың өңүндәки чәресизлигинди, башга хич зат дәлдир.

Элбетде, Түркменистанда ылым-билимиң хәзирки ягдайы барадакы меселе иңнән улы меселе. Эмма биз бу меселәниң диңе бир тарапына, юрдун биринжи ёлбашчысының диктаторлык сыясатының дөреден хөкүмет ве сыясы-ыкдысады кризисине хем-де ылым-билим пудагындакы чүйрүкликлере үнси чекмекчи болдук. Бу пикири бир мугаллым таншымың гүррүни билен берчинлесем диййән. Ол өзүниң инди он алты йыл бәри мекдепде ишлейәндигини, шол йылларың ичинде энчеме ёлбашчы адамларың чагасынын окадандыгыны, оларың жуда аз санлысының болмаса, көпүсиниң гарамаякларың чагасыча окамаяндыгыны, эмма хут шоларың ёкары окув жайына гирйәндигини, муңуң гаты улы адалатсызлыкдыгыны гүррүң берди. Соңкы йылларда болса ол Түркменистаның Ичери ишлер министри Касымовың огулларыны, Гумрукхананың хем Туркменистаның Магтымгулы адындакы яшлар бирлешигиниң башлыгы Хабыбылла Дурдыевиң оглуны, хукук угрундан ишлейән Ягшыев дийип бириниң оглуны окадыпдыр. Оларың хич бири бейлеки окувчыларан билими билен тапавутланмандыр, гайта Хабыбылла Дурдыевиң оглы хер гун бирхили гыммат баха эшиклер гейип гелип, гарамаякларың

арасында ак гарга ялы сайланып отурыпдыр. Эмма олар ёкары окуп жайларына пәсгелсиз гирип гидипдирлер. Оңа дерек жан эдип окаян гарамаяк чагаларың хич бири ёкары окуп жайына гирип билмәндир. Түркменистанда бирейём адата өврүлип гиден бу ягдай, мениң өз хусусы пикирине гөрә, адам өлдүренденем агыр женаятдыр. Адам

өлдүрене болса атув жезасы берилйәр. Эмма Түркменистанда мүңләп окажак чаганың ёлуны кесйән, мүңләп зехини чүйредйән ве бүтин бир халкы гитсе-гелмезе, ыза, гаранкы горпа алып барян ёвуз паракорлуга түркмен халкы хем, түркмен интеллигенциясы хем пархсыз гараяр. Шу пархсызлык хем бизиң иң улы трагедиямыз дийип пикир эдйәрин.

Нешекешлик -- асырың дерди!

ЖӘХЕННЕМЕ ГИДЕН

Эйсем, тирьек-героин нәме, бизиң биртопар кемакылларымызың пикир эдиши ялы кейпи-сапа, леззет берйән еке-тәк затмы? Я-да болмаса, бир сүпүк тирьеккешиң кейпини көкләнде орусчалан болуп айдышы ялы, самосоввершенство, ягны кәмиллигиң хут өзүми? Тирьек, героин чекйәнлер дәл-де, чекмейәнлер самсыкмы?

Догрусы, тирьеге, героине аңыны алдырып йөрән кемакыллар шейле көплүк болмаса, төверегини заялап гидип отурмаса, бейле сораглара жогап бермегем хөкман дәл. Эмма хәзир неше беласы оюн эдип болмажак яга өврүлди. Онсоң ол барада аңсыз нешекешлериң самахыллысы улы пропаганда болуп чыкяр. Шонуң үчин бу сорага жогап бермели. Биринжиден, нешәни көпленч гырп-чырплы дүшевүнт дүшйән, харам пул эллейән, дер дөкмән баяян адамлар аңсатжа өврениәрлер. Кәбирлери шейле адамларың неше өвренинине, или талап газанан харам пулларының онуң өзүне ягы боланына бегениәрлер. Нешекеш болса, кейп чекйән, дүйнә дүшүниән, өзүни оңарян киши болуп, өз өңүнде өз кемакыллыгы билен газан чуң чукурына дикбашак гидйәр. Шол чукурың дүйбүне етмән, ховада гайып барярка ол кейп чекйәндинин өйдйәр. Эмма чукурың дүйби, ягны тозан хожалык, товуга йүкләймели болан өй, берги-борч, ахырында огурлык-жүмүрлиге йүз урмак,

женаятчылыга баш гошмак, чагаларыны етим-есир, ач-хор хем киши гапысында сергездан этмек, чөрөк дийип эл сердирмек гаты бир даш дәлдир. Асыл ол нешекеш хем нешекешиң машгаласы, чагалары үчин өз эли билен тайярлан довзахыдыр. Гапысам ачыкдыр. Нешекеш ол гапыдан деррев гирер. О гапыдан гирме шейле аңсатдыр, чыкма велин гаты кындыр. О гапыдан дине гаты эркли, өзүне буйруп билйән хем эден ялңышына чындан өкүниән, акылына айланмага укыплы келлелер баш алып чыкып билйәрлер. Кемакыллар, эжизлер хем намартлар болса, бу довзаха өзлериңиң гиренини аз гөрүп, чагаларыны, машгаласыны, эне-ата, доган-гарындашларыны хем чекйәрлер.

Нешекеше йүреги юкалык этмек, оңа неше тапмага ярдам бермек, аз-аздан гояр-да, бирден гоймак киме башардып дур диен ялы акыл сатмак нешекеш билен биле довзаха гирмекдир. Эгер нешекеш өзүни халас этмәге гайрат, эрк тапмаса, онуң билен биле машгаланы, чагалары хеләк этмек ялңышлыкдыр. Яш гелинлер әрлериңиң нешекешдиклериңи билселер, нешәни гоймага чындан ымтылмаяндыгыны, асла бейле гайратлы ише башлардан эжиздигини гөрселер ве оңа көмек эдип болмажагына, ягны онуң өзүниң өзүне көмек этмежегине ымыклы гөзетирселер, хам-хыяла, хайсыдыр бир гудрата гарашман, онуң билен айрылышмалы дийип пикир эдйәрин. Бирнәче чагалы гелинлер болса, эгер нешекеш өзүни бежертмәге ве ымыклы сапланмага башламаса, асла муңа мейл этмесе я-да эжиз хем намарт болса, нешекеш дәл-де, чагаларыны халас этжек

болмалы, ягны эри билен араны ёлмалы дийип пикир эдйэрин. Ёгса нешекеш бир өзүни дәл, янёлдашының хем, чагаларының хем өмрүни якар. Она говусы өз өмрүни яканың бес, “Жәхеннеме гиден өзүне ёлдаш агтарар” этме, бир өзүң гит диймели. Эгер шейдилсе, бу бир топар нешекешің ёла гелмегине, бир топар неше мейиллилерің болса неше өвренмезлигине себәп болар. Нешекеш оғлуның я әринің неше эдйәнини ил-гүнден яшырян, она гатыгайрым зат диймейән хем “Улы илде-де бар зат-ла, еке менде дәл-ле” дийип өзүни көшешдирйән адамлар бетбагтчылығы яшырядырын, онуң өңүни аляндырын өйдйәрлер. Эмма олар шейтмек билен бетбагтчылығы хас өрнедйәрлер, гүйчлендирйәрлер ве яйрадырлар.

Элбетде, бу пикирлер мениң өз хусусы пикирим. Мен олары хич кимин

бойнундан дакжак боламок. Йөне оғлуны я гызыны нешекешдигини билибем өерйән, дурмуша чыкарян, шейдибем башга биринің хем багтыны ятырян адамлара мен дүшүнип билмейәрин. Я олар шиндики нешекешлерің, хусусанда герречи дийилйәнлерің машгала гурмага укыпсыздыгыны, бу никаның диңе бетбагтылығы гошаландыржакдыгыны билмейәрмикәлер?

Сөзүмиң ахырында айтжак задым, халк хем миллет нешә “Ёк!” диймели. Нешекеше “Ёк!” диймели. Себәби буларын икисинің хем алып барян ери бетбагтчылык, ачлык, гарышлык, аңсызлык, гутаранлык, тозгунчылык, бинамыслык. Бинамыс болуп болса, хич бир халк, шол санда намысыны башына деңән түркмен халкам яшап билмез! Я биз биз ол намыслы-дережели түркменлерден дәлмикәк?.. Шолардан галан үремикәк?...

““

Единственный наркотик, который не убивает тебя, хотя и делает больным, -- единственный этиловый аромат, который не мутит рассудок и не разрушает печень, единственная любовь, которая не вызывает отвращения, -- это хорошая литература ...
Монтсеррат Ройдж.

Язырлар!

Акыл кессең, ойлансаң...

“...В последнюю пару месяцев мы с Франкой посетили множество университетских кампусов и провели там массу студийных и семинарских занятий с юной аудиторией. И нас поразила, если не сказать обескуражила, их полная отстраненность от времени, в котором мы живем. Мы им рассказывали, что в Турции проходит суд над виновными в массовом убийстве в Сиве. Тридцать семь самых передовых, демократически настроенных интеллектуалов страны, которые собрались в этом анатолийском городе, чтобы почтить память знаменитого средневекового шуга

оттоманского периода, были сожжены заживо в ночной темноте, запертые в гостинице. Поджог устроила группа фанатиков-фундаменталистов, которым покровительствует кое-кто из членов правительства. В одну ночь тридцать семь знаменитых художников, писателей, режиссеров, актеров и танцовщиков-курдов исчезли с лица Земли.

Одним ударом эти фанатики уничтожили неповторимую ипостась турецкой культуры.

Тысячи студентов слушали нас. На лицах их выражалось изумление и недоверие, Они и слыхом не слыхивали об этой бойне. Но больше всего поразило меня то, что их наставники и профессора тоже не знали об этом, Турция находится на

Средиземном море, почти напротив нас, эта страна добивается приема в Европейское Содружество -- а о бойне, которая там произошла, никто ничего не слышал. Сальвини, известный итальянский демократ, совершенно справедливо заметил: "Основным оплотом несправедливости является незнание того, что происходит в мире". Но эта отстраненность молодых людей от окружающей действительности навязана им теми, кто призван наставлять и обучать их: среди отстраненных, ничем не интересующихся людей нашего времени первыми должны быть названы школьные учителя и прочие воспитатели юношества.

Молодежь беззащитна перед массированными атаками чудовищной

банальности и пошлости, которым их каждый день подвергают средства массовой информации: возьмем хоть безжалостные телевизионные фильмы, где за десять минут происходит три изнасилования, два убийства, одно избиение и массовая автокатастрофа, когда десяток машин сталкивается на мосту; мост проваливается, и все, все, все -- автомобили, водители и пассажиры -- падают в море... только один человек остается в живых после падения, но и тот не умеет плавать и поэтому тонет под ликующие крики зевак, которые откуда ни возьмись скапливаются на переднем плане."

*Дарио Фо, Нобелевская лекция 1997.
"Звезда", 1998, 7, Санкт-Петербург.*

Йыгындыдан йыгнанан

БАШЫ ве БЕЙЛЕКИЛЕР

Башыдан бир гезек: "Хей, сениң ялңышан ериң болдумы?" дийип сорапдырлар.
-- Ёк, ялңышан ерим боланок—дийип, Башы ынамлы жогап берипдир.—Йөне бир гезек гаты ялңышандырын өйтдүм, эмма соң гөрүп отурсам, ене мен мамла экеним...

* * *

Ашгабатдакы чеперчилик мектебинде сапак гидйэр. Мугаллым:

-- Хейкелгараһ нэхили болса, Будда-да шоң ялыдыр...

Окувчы:

-- Боласы, этрап меркезимиздэки Ныязхейкел скульптор дайыма гаты меңзеш дийдим-ле...

* * *

Баша министрлериниң бириниң аялындан эриниң өзүни горкуда саклаяныгы барада шикаят гелйэр. Ол министрини чагырып кәейэр ве соңундан пышырдап:

-- Ери боля, кәйәними гаты горме! Йөне сен аялыңы нәдип горкузяныңы маңа айдай, хеммеси өз арамызда галар...—диййэр.

* * *

Башычы министрлер дынч алышда. Гурбан Касасов Борис Ишмырада йүзленйэр:
-- "Юваш океан" адының галышы ялы, бизиңкилере-де инди "Юваш халк" ады галайса герек?

Ишмырадов:

-- Ханы, шу затлары гоялың-ла!

Гүррүңе Мухаммет Азаров гошуляр:

-- “Юваш океан” нэмай, Өли деңзем бар-а!

* * *

-- Акылы ериндэки адамы йүзүне өвмек хич бир миллетде-де говы гөрленок -- дийип, оглы какасына йүзленйэр. -- Гелен дашары юртлы йүзүне өвүп дур велин, олар бизиң президентимизиң үстүнден гүлйән болмасынлар?

Огланың какасы ажы йылгырар:

-- Гүлселер оваррам-ла, үстүне эглип агламасалар боля-да...

* * *

Бир түркмен милиция жаң эдйэр:

-- Алё, сагады айтсаңызлаң? -- Нобатчы оңа сагады айдяр.

Ене жаң гелйэр, нобатчы ене сагады айдяр. Ене жаң гелйэр, нобатчы ене сагады айдяр-да:

-- Нэме, сизиң өйүңизде сагат ёкмы? -- дийип сораяр.

-- Диңе сагат дэл, сиз өйүми дөкениңизден соң башга-да биртопар задым тапыланок...

-- Оң ялы болса, өйүңизде өзүңизиң барлыгыңыза шүкүр эдиң!

* * *

Элиниң аясыны гарс-гарс гашан түркмен йылгырып:

-- Элим гижейэ велин, бир зат дүшжек өйдйән? -- диййэр.

Шол вагт онуң ёлдашам бирки гезек асгырар-да:

-- “Сабыр эт” диййэ велин, маңа-да бир зат дүшжек өйдйән! -- диййэр. Буларың гүррүңини диңләп дуран үчүнжи түркменем дилленйэр:

-- Сизе дүшжек зады мен билйән, оңа “Дашың гатысы” диййэлэр.

* * *

Бири гоңшусындан сораяр:

-- Айлыгың нэчэайт сең?

-- Иң песи-дэ...

-- Оңяңмы онсоң?

-- Өлмез-өдэ етйэр, йөне еллик гүн көчэ чыксам ысгынсызлыктан йыкылярын.

* * *

Түркмен телевидениесиниң дикторы :

-- Инди болса, эзиз-мэхрибан томашачылар, биразажык аракесме эдйэрис. Ёгса сиз, телевизорың өнүнден айрылып билмән, хут ач өлжек...

* * *

Гуш фермасының мүдири совхоз директорының янына гелйэр:

-- Башлык, товуклара гойберилйән ийми чалшырмасак болжак дэл, бар товук гырылжак.

-- Шу вагт нэчеси гырылды?

-- Хэзир хичисем гырланок, йөне мең бакып отуран өкүзим өлди...

* * *

Телевизорың өңүнде :
-Бәх, шу гарры дикторларданам ядадыг-ов! Шул аял телевизор дөрәли экрандан айрыланок...

- Ай, яш гыз ялан сөзләп отурса, хич ким ынанмаз дийәндирлер-дә...

* * *

Түрмеде бир туссаг бейлеки туссагдан сорааяр:
-- Бәрик нәдип дүшдүң?
-- Банк ярдым, гаравулынам өлдүрдим. Сен нәдип дүшдүң?
-- Адам хукуклары барадакы демонстрация гатнашдым.
-- Бай-бов, ишиң пыррык экен онда.

* * *

Бир түркмен бейлеки бир түркмениң янында зейренйәр:
-- Биз-ә валла, гүнде манты-гутап ийип бизар болдук.
-- Вей, оң ялы болса, какмач атынсаңыз болмыямы?
-- Нәме, кәдиден какмач болямы?

Юрт. Эркин нешир. Эсасландыран Ё. Аннагурбан.

1998-нжи йылың ноябрында нешир эдилип башланды.

Интернетдәки сах.: www.annagurban.com